

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

24(33)

2024

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

VILNIUS 2024

REDAKTORIŲ KOLEGIJA / EDITORIAL BOARD

Vyriausioji redaktorė / Editor-in-Chief

Vida Savoniakaitė

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Redaktorių kolegijos sekretorė / Assistant Editor:

Danguolė Švidinskaitė

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Tarptautinė patarėjų taryba / International Advisory Board:

Auksuolė Čepaitienė

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Vytis Čiubrinskas

Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Jonathan Friedman

Kalifornijos universitetas / University of California, San Diego, USA

Anna Gomóła

Silezijos universitetas Katowicuose / University of Silesia in Katowice, Poland

Chris Hann

Maxo Plancko socialinės antropologijos institutas / Max Planck Institute for Social Anthropology, Halle / Saale, Germany

Neringa Klumbytė

Majamio universitetas / Miami University, Ohio, USA

Ullrich Kockel

Aukštumų ir salų universitetas / University of the Highlands and Islands, Kirkwall, UK

Adam Jonathan Kuper

Londono ekonomikos mokykla / London School of Economics, UK

Orvar Löfgren

Lundo universitetas / Lund University, Sweden

Jonas Mardosa

Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Frederico Delgado Rosa

NOVA universitetas Lisabonoje / NOVA University Lisbon, Portugal

Žilvytis Šaknys

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Leidyklos adresas / Address of the Publisher:

Lietuvos istorijos institutas

Tilto g. 17, LT-01101 Vilnius

<www.istorija.lt>

Redaktorių kolegijos kontaktai / Editorial inquiries:

El. paštas / E-mail: etnolog@istorija.lt

Žurnalas registruotas / The Journal is indexed in:

European Reference Index for the Humanities (ERIH)

EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Academic Search Ultimate,

Energy and Power Source, SocINDEX with Full Text, Sociology Source Ultimate

Modern Language Association (MLA) International Bibliography

Scopus

Leidybą finansavo Lietuvos mokslo taryba pagal Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą (Sutartis Nr. S- LIP-22-43)

TURINYS / CONTENTS

Pratarmė (<i>Vida Savoniakaitė</i>)	5
Editorial (<i>Vida Savoniakaitė</i>)	11

Straipsniai / Articles

Adam Kuper

The Cosmopolitan Museum	17
Kosmopolitinis muziejus. Santrauka	23

Dovilė Grickevičiūtė

The Cambodian Genocide: Historical Knowledge and Development among Second and Third-Generation Democratic Kampuchean Regime Survivors	27
Kambodžos genocidas, istorinės žinios bei antrosios ir trečiosios Demokratinės Kampučijos režimą išgyvenusių kartų raida. Santrauka	54

Giedrė Buivytė-Jokūbauskienė

Apkalbos: bendruomeninė funkcija, asmeninė patirtis ir motyvai meilės dainose	57
Gossip: The Community Function, Personal Experience and Motifs in Love Songs. Summary	76

Darius Daukšas

Lietuvos lenkų identiteto konstravimas periodikoje: nuo etninės grupės iki nacijos?	79
Constructing the Lithuanian-Polish Identity in the Periodical Press: From Ethnic Group to Nation? Summary	106

Teminis skyrius: Iš Lietuvos etnologijos istorijos / Special Section: From the History of Lithuanian Ethnology

Žilvytis Šaknys

Įvertinant etnologijos šaltinius: Vilniaus krašto lietuvių kalendorinės šventės jaunimo spaudos ir lauko tyrimų požiūriu	109
Evaluating Ethnological Sources: Lithuanian Calendar Feasts in the Vilnius Region in the Youth Press and in Field Research. Summary	134

Irma Šidiškienė

Lituanistinių tyrimų pulsas Antano Mažiulio recenzijose: dalykinė kritika	137
The Pulse of Lithuanian Studies in Antanas Mažiulis' Reviews: A Subject Criticism. Summary	163

Rasa Paukštytė-Šaknienė

Etnologinių šeimos papročių tyrimų teminė, probleminė bei metodologinė plėtra atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę	167
The Thematic, Problematic and Methodological Evolution of Ethnological Studies of Family Customs since the Restoration of Lithuania's Independence. Summary	198

Knygų recenzijos / Book Reviews

Rasa Navickaitė. Marija Gimbutas: Transnational Biography, Feminist Reception, and the Controversy of Goddess Archaeology (<i>Neringa Klumbytė</i>)	201
Elvyra Usačiovaitė. Asmenybė ir simbolis (<i>Romualdas Juzefovičius</i>)	205
Iš praeities šaknų. Senovės baltų kultūra 11. E. Usačiovaitė (sud.) (<i>Jūratė Šlekonytė</i>)	210
Nijolė Laurinkienė. The God Perkūnas of the Ancient Lithuanians in Language, Folklore, and Historical Sources (<i>Rimantas Balsys</i>)	215
Libertas Klimka. Matuojant neaprėpiamą laiką (<i>Venantas Mačiekus</i>)	219

In Memoriam

Netekome profesorės Irenos Reginos Merkienės (1937–2024) (<i>Žilvytis Šaknys</i>)	222
---	-----

Lituanistinių tyrimų pulsas A. Mažiulio recenzijose: dalykinė kritika

Irma Šidiškienė

Lietuvos istorijos institutas

Viena iš etnologijos ir lituanistikos darbų vertinimo istorinių tyrimų perspektyvų yra jų recenzijų analizė. Šiame straipsnyje pasirinkome toliau tyrinėti gausias Antano Mažiulio (1914–2007) recenzijas lituanistikos srityje. Siekiant atskleisti, kaip jis suprato, vertino ir kritiškai žiūrėjo į mokslą, Mažiulio recenzijos analizuojamos plačiu dalykiniu, kritiniu ir ideologiniu-politiniu požiūriu.

Raktiniai žodžiai: *Antanas Mažiulis, recenzijos, lituanistikos darbai, konstruktyvi dalykinė kritika, duomenų papildymai.*

An analysis of reviews provides a perspective on the history of the evaluation of ethnological and other works in Lithuanian studies. The article further investigates the numerous reviews of Lithuanian studies by Antanas Mažiulis (1914–2007). In order to reveal how Mažiulis understood, valued and critically approached the science, his reviews are characterised by a broad assessment of the subject matter, criticism, and at the same time, an ideological-political perspective.

Keywords: *Antanas Mažiulis, reviews, Lithuanian studies, constructive subject criticism, data additions.*

Už recenzijas pasiryžęs nuo Jūs gauti pylos, tačiau mūsų visiems tautosakiniams reikalams sveikiau ir pyla, ne tyla.¹

Įvadas

Žvilgsnis į recenzijas kaip mokslinių darbų vertinimo istoriografiją tėra pirmieji žingsniai Lietuvos etnologijoje. Mokslinio diskurso vyksmui yra svarbūs mokslinių darbų vertinimai. Tyrimui buvo pasirinkti Mažiulio² darbai, nes jis

¹ Iš laiško nuorašo, rašyto J. Baliui 1952. IV. 17. Brooklynas (Bruklinas), N.Y. (Amerikos lietuvių katalikų archyvas – ALKA, Mažiulio archyvas, b. 354).

² Plačiau apie Mažiulį pristatyta autorės pirmame šia tema parašytame straipsnyje (Šidiškienė 2022: 35).

per 1942–1986 m. laikotarpį yra parašęs daugiau kaip 70 recenzijų bei dar 10 anotacijų tautosakos, etnografijos, etnologijos (tautotyros), archeologijos (proistorės), kitais socialiniais, kultūros klausimais. Atliekant šį tyrimą buvo peržiūrėti periodiniai leidiniai, leisti tiek tarpukariu Lietuvoje, tiek lietuvių išeivijos JAV: *Ateitis, Aidai, XX amžius, Karys, Draugas, Darbininkas, Į laisvę, Tėviškės žiburiai* ir kiti (daugiau kaip 20 pavadinimų). Ieškant Mažiulio straipsnių, jie buvo versti puslapis po puslapio ne kartą, nes tik nuodugniai susipažinusi su jo archyvu, saugomu Amerikos lietuvių kultūros archyve (ALKA, JAV, Putnam, CT), buvo išsiaiškinti iki tol nežinoti jo slapyvardžiai (jie neįtraukti į Slapyvardžių sąvadą) (Šidiškienė 2022: 35). Savo recenzijose Mažiulis akcentuodavo temas istoriografiją³, naujumą, metodą, terminus, kartais priskirdavo darbą tyrimų arba šaltinių kategorijai ir pasidžiaugdavo gerais darbais, naujais atradimais. Be to, darbe keliamus klausimus konstruktyviai kritikavo, t. y. tyrimą lygino su kitais darbais, papildė savo prisiminimais arba pataisė, jo manymu, klaidingai suprastus dalykus, neretai iškeldamas kitas aiškinimo versijas, savo išvalgas. Dar vienas jo recenzijų bruožas – darbuose pastebėtų ideologinių politinių aspektų, ypač akivaizdžių XX a. 6–7 deš., kritika.

Siekdami atskleisti, kaip Mažiulis suprato, vertino ir, pasitelkęs kritiką, kreipė lituanistinius (daugiausia tautotyros) mokslus, šiame straipsnyje keliami uždaviniai: aptarti recenzijose išryškintus recenzuojamų darbų pasiekimus, trūkumus ir pažymėti, kokius papildymus, savo išvalgas ar duomenis paskelbė šiose recenzijose. Pažymėtina, jog ne visose jo recenzijose vienodai paliesti visi⁴ aspektai, todėl kiekvieno aspekto nagrinėjimo atveju skiriasi tiriamų recenzijų skaičius. Šiame straipsnyje į tyrimą pateko 44 recenzijos (jose recenzuoti 53 leidiniai ar straipsniai) ir 4 anotacijos, nes jose Mažiulis išsamiai išdėstė dalykinę kritiką. Straipsnyje iškeltus uždavinius nagrinėjame taikydami kokybinę turinio analizę. Tiriamieji aspektai straipsnyje dėstomi pagal temas arba dalykus.

³ Recenzentas praktiškai visose recenzijose akcentavo darbo istoriografinę dalį, dažnai patį ją pateikė ar papildė bibliografija. Ją laikė labai svarbia kiekvieno mokslinio darbo dalimi. Antai, recenzuodamas Marijos Gimbutienės *The Balts* tarp jos apžvalgoje minimų draugijų, institucijų, tyrusių baltų kraštų praeitį, pasigedo daugelio draugijų, įstaigų, tyrusių Lietuvos praeitį (recenzentas jas išvardijo), Mažiulis rašė, jog „iš įvado galima susidaryti vaizdą, kad lietuviai iš viso nesidomėjo praeities tyrimais ir nieko nenuveikė“. Negana to, recenzentas stebėjosi, kodėl Gimbutienė net nepaminėjo savo mokytojo Jono Puzino darbų, įvairių periodinių leidinių ir kt. (Mažiulis 1964). Netgi sekdamas vokiečių leidžiamą *Woerterbuch der Mythologie*, senajai Europai skirtame tome (t. y. Germanų ir keltų mitologijai skirtuose sąsiuvinuose (1963 m.) buvo pastebėjęs, kad yra nuorodų ir į baltų mitologijos literatūrą, kurioje jis pasigedo kai kurių bibliografijos pozicijų, todėl, užbėgdamas už akių, savo straipsnyje išdėstė nuogastavimus ir tikėjosi pilno bibliografinio sąrašo prie būsimų straipsnių apie lietuvių mitologiją (kurią apibūdo Balys) (A. Mž. 1963).

⁴ Turima minty trys grupės aspektų, kuriuos nagrinėjame atskirai: 1) terminai ir metodai (Šidiškienė 2022); 2) šiame straipsnyje nagrinėjama dalykinė kritika ir 3) neapimti liko recenzijose atskleidžiami ideologiniai politiniai recenzuojamų darbų aspektai.

Recenzijose nurodyti pasiekimai ir trūkumai tautotyros (etnologijos), religijotyros tyrimuose

Šiame skyriuje akcentuosime, ką Mažiulis sureikšmino, ko pasigedo ir kuo papildė recenzuojamus tautotyrai (etnologijai) plačiaja prasme (įtraukiant ir etnografiją) ir religijotyrai priskiriamus darbus. Iš jo gausiausiai recenzuotų **tautosakos** darbų Mažiulis sureikšmino realijų klasifikavimą, jų paplitimo atskleidimą. *Gimtojo krašto* recenzijose pasidžiaugė daugeliu išsamių aprašų, o Pranės Stukėnaitės mitologinį darbą apie demonų pasaulį įvertino kaip įdomų, nors jame Mažiulis pasigedo atskyrimo senųjų ir krikščioniškųjų, per slavus paplitusių įvaizdžių. Jo nuomone, slavų įvaizdžių gausa išryškėjo, matyt, dėl to, kad buvo remtasi tik Vilniaus krašto duomenimis (Lėliušis 1942). Kaip gilų darbą įvertino Kazimiero Moszinskio straipsnį apie muzikos instrumentus, kuriuos autorius lygina su kitų tautų instrumentais (Lėliušis 1942). Pasidžiaugė sovietų Lietuvoje išleistu Zenono Slaviūno darbu, jo sutartinių nagrinėjimu (dainavimo būdų, senųjų kalbinių lyčių fiksavimu) (Indrys 1959).

Itin reikšmingais laikė Jono Balio darbus. Recenzijose turbūt labiausiai pasidžiaugė vestuvinių dainų analize, atlikta „visoje jų visumoje, neatsiejęs nuo kitų tautų“, jo išskirtais vestuvių elementais, kurie būdingi „indoeuropiečių tautoms ir mums tik būdingus t. y. lietuvių susidarytus“ (Mažiulis 1948); naujumu pasižymėjusį *Lithuanian Narrative Folksongs* leidinį: „Tai pirmas toks platus darbas apie baltų kraštų balades, palyginant jas su kaimynais.“ Šiame darbe, kaip nurodė recenzentas, pažymėta, kur baladė buvo spausdinta, kur buvo paplitę jos variantai (Mažiulis 1957). Daug teigiamybių matė Balio dainyno *Lietuvių dainos Amerikoje* (1958) tome. Pirmiausia jame išryškėjo dainininkų interpretacijos – knygoje buvo įdėtos dainos „pakitėlės“, kai ta pati daina to paties dainininko kitu metu gali būti padainuota kitaip, „pridėlioja naujų įtarpų, kartais ir savos kūrybos įjungia, tačiau šių pakitėlių nebuvo skelbė“ kituose leidiniuose⁵ (Mažiulis 1960b). Neliko nepastebėtos Balio pastangos nagrinėti dainų amžių (Mažiulis 1960a). Pastarojo darbo recenzijoje dar pažymėjo Balio išsamų dainų poetinių priemonių aiškinimą, sulietuvintų dainų atsekimą. Tuo pačiu recenzentas sustojo ties latviškomis dainomis, kurias lietuviai savaip perdirbo. Taip pat Mažiulis, pristatydamas Balio įvade išdėstytas mintis apie dainos sandaros *metriką*, t. y. pirmųjų dainos eilučių posmo ir jo skiemenų sandarą, pakomentavo, kad „dainos metrika dažnai sąlygoja ir pačią dainos posminę skaidą, ką dažnai paliudija ir melodijos takto kaita“, ir tikino, jog perkurdamas dainą liaudies dainininkas prie melodijos

⁵ Tiek *Drauge*, tiek *Aiduose* buvo paskelbtos Mažiulio recenzijos apie tą pačią Balio knygą *Lietuvių dainos Amerikoje* (1958), tačiau recenzijos nėra tapačios.

renka žodžius⁶ (Mažiulis 1960a). Dar anksčiau savo recenzijoje Mažiulis, analogiškai kalbėdamas apie nuotakos verkavimus, pabrėžė ritmo, melodijos svarbą⁷. Kitoje recenzijoje (tos pačios Balio knygos *Lietuvių dainos Amerikoje*, 1958) pateikė šventagiesmių ir dėl lietuvių šviesuolių, kunigų įtakos išplitusių dainų pavyzdžių – įrodinėjo daromą įtaką liaudies dainoms „iš viršaus“ (Mažiulis 1960b), o vienoje iš pirmųjų savo recenzijų Mažiulis buvo nurodęs, kaip šventas giesmės žmonės giedoja liaudiška melodija – taigi, rodė daromą įtaką giesmėms „iš apačios“ (Lėliušis 1939).

Savo recenzijas Mažiulis papildė žiniomis apie tiriamą realiją, kartu rodė galimų naujų tyrimų sritis. Dar savo pirmojoje tautosakos srities recenzijoje Mažiulis papildė straipsnį žiniomis, iš ko gaminami skudučiai, bei teigė, kad jie būdingi ir kitose Aukštaitijos vietose, ne tik Biržų apyl. (Lėliušis 1939). Vėlesnėse recenzijose jis atkreipė dėmesį, jog „šventasis namų stulpas – senelis, kuris buvo seniau kiekvienoje dūminėje pirkioje, mūsų namotyryninkų tebėra nepaliestas“. Todėl jis manė, kad tokiu tyrimu galima būtų praplėsti Wilhelmo Schmidto, Béla Gunda tyrimus. Dar aptarė „Tuščiųjų kapų“ (*Kenotaph*, vok.) klausimą (Mažiulis 1954).

Balio tautosakos šaltinių leidinio (t. 1 ir 2) recenzijoje Mažiulis papildė jį pasakojimais apie vaiduoklius, maldomis žemei, Gabijai ir nurodė, kaip žmonės meldėsi, taip pat paaiškino užkalbėjimų sukrikščioninimą. Pasidalino mintimis ir žiniomis apie nukalbėtojus ir pateikė pavyzdį iš savo patirties. Dar Mažiulis šioje recenzijoje nagrinėjo maldų, aukos ir magijos santykį. Pritarė Balio interpretacijai dėl Atžingo, galimai reiškiančio atžindulį (Mažiulis 1954), o kitoje recenzijoje papildė Balio pastabą dėl žodžio „žekelis“ kilmės (Mažiulis 1979). Įdomūs ir Balio leidinio *Lietuvių liaudies pasaulėjauta* recenzijoje Mažiulio pateikti pavyzdžiai apie vandens baimės skirtingumus tarp Rokiškio apylinkių ir Sartų ež. apyl. gyventojų, praplėsti paaiškinimai apie medžių sodybose reikšmę, tikėjimus, patikslintos bei išdėstytos jo išvalgos apie akmenų gerbimą, stalo apėjimą nuotakai atsisveikinant su namais (Mažiulis 1966c). Rimanto Matulio darbas *Lituanistikos darbuose* apie aukurus, mitologinius akmenis Mažiulio buvo gerai

⁶ Čia Mažiulis pateikė pavyzdį iš savo lauko tyrimų. Pastebėjo ir rašytinių, bažnytinių giesmių poveikį, kuris pasižymėjo daugiaskiemenėmis eilutėmis ir metrika: „jos užbaigiamos priešpaskutinio skiemens ryškiu kirčiu“, o tai būdinga lenkų k. eilėdarai – pabrėžė Mažiulis (Mažiulis 1960a).

⁷ Verkavimams „lygiai kaip ir dainai, svarbiau ne žodis, bet melodija ir ritmas. Raudotoja žodį renka prie melodijos, jį tęsia arba trumpina pagal verkinį (rečityvą); jos žodis turi gana pastovų ritmą, kurį pakeitus, kinta ir visa žodinė eilutė. Ir visos raudotojos, kiek man teko girdėti, ypatingai pabrėžia tęstines priegaides, kurias gana pastoviu ritmu prisirenka (jas gauna pavartojusi mažybinės žodžių lyties). Taip pat visos raudos, verkavimai ir kt. maža kuo besiskiria ir nuo visokiausių lotinių dainų, kurios turi pastovią lojime melodiją, bet visados prisirenkamą (pagal reikalą) žodį, kurį rinkėja pailgina ar sutrumpina (plg. dar vaikų rėkautines, užšiotines, iš dalies lopšines bei kitas nepastovaus žodžio darbo dainas)“ (Mažiulis 1949).

įvertintas dėl gana pilno jų sąrašo, mėginimo susisteminti tokius akmenis, nors suabejojo dėl kai kurių akmenų dubenų atsiradimo – recenzentas paminėjo ir galimus kitus, t. y. buitinius pretekstus (Mažiulis 1986).

Griežtesnės Mažiulio kritikos sulaukė latvių *Mitologijos žodynas*, kur jis pasigedo palyginimų su lietuvių, prūsų duomenimis (Mažiulis 1967a). Balio *Litauische Hochzeitsbräuche* pasigedo autoriaus argumentų dėl mirusiųjų apvesdinimo, anot jo, yra per mažai duomenų – o tokios sakos „pas slavus plačiai paliudytos“, taip pat užsiminė apie „mirusiojo dalią“, kuri lietuviams labiau žinoma (Mažiulis 1948). Mažiulio manymu, Raphael Sealey straipsnyje apie velnią, skelbtame *Lituanistikos darbuose*, bereikalingais laikė „klajojimus apie laumes, dvaseles“, nes svarbiau buvo pasigilinti į vėles, su kuriomis etimologiškai susijęs velnias, kaip ir „artimą giminaitį kipšą (: kibti) bei visa skirtinga jų goveda“ (Mažiulis 1966a). Kaip matome, savo papildymais jis ne tiek plėtė tyrimo sritį, kiek ją gilino, tikslino.

Religijotyra – viena pagrindinių Mažiulio domėjimosi sričių. Jis tyrinėjo senosios lietuvių religijos esmę, kilmę ir santykį su krikščionybe. Šioje srityje jis aiškiai atskyrė dvi tyrėjų grupes: romantinės krypties tyrėjus ir jų kritikus. Romantinių pažiūrų grupei, jo manymu, atstovavo Edmundas V[W]eckensstedtas, „skleidęs prasigalvotus mitus, jo sekėjas Jonas Basanavičius, jiems antrinantis autoriai rašantys Naujienose⁸, Sandaroje⁹, taip pat Vanda Sruogienė ir kiti“, antroji grupė – jų kritikai, kur paminėjo Antonį Mierzynskį, Petrą Klimą, Zenoną Ivinskį ir Balį. Turbūt daugiausia religijos klausimais pasisakė recenzuodamas Balio darbus. Balį Mažiulis laikė pozityvistu (tiesa, anksčiau įvardino ir evoliucionistu¹⁰), kuris remiasi tautosakos ir kitais patikimais šaltiniais (Mažiulis 1966c). Romantinės krypties darbus Mažiulis kritikavo kaip nepagrįstus įrodymais. Pasiremdamas istoriografija kritikavo Vytauto Bagdanavičiaus pristatytą moteriškų dievybių kultą, be to, teigė, kad vien proistorės duomenimis atkurti jų

⁸ *Naujienos*, laikraštis. Leistas Amerikos lietuvių socialistų sąjungos (ALSS) Čikagoje, Ill.

⁹ *Sandara* = *The League*: Amerikos lietuvių tautinės minties laikraštis. Nuo 1928 m. leidžiamas Čikagoje, Adisone, Ill.

¹⁰ Tačiau, Balio manymu, Mažiulis laikosi „biblinė[s] religijų kilmės aiškinimo teorija[os]. Kadangi šios etnologinės srovės vyriausi kūrėjai ir jos teorijų skleidėjai yra vienuoliai misininkai, tai visiškai žmogiška, kad tokia biblinė teorija jiems yra arti širdies“, o Balys laikosi Racionalistų tezės: „Ne dievai sukūrė žmones, bet žmonės sukūrė dievus pagal savo pavidalą.“ „Rašydamas apie mitologiją ir tautosaką, aš turėjau galvoje paprastų žmonių minas, kurios elgiasi ne pagal galvočių ir mistikų sudarytas teorijas, bet viską daro paprastai ir natūraliai, kaip gamtiniam žmogui diktuoja jo praktiškas protas“ (Balys 1957b). Mažiulis savo laiške Ivinskiui 1958 04 05 rašė apie šią situaciją, norėjęs atsakyti, kad „Anthrophos“ bendradarbiauja ne tik krikščionys, bet nusprendė, jog „būtų netikslu šiaudelius kultūri ir pridūrė, kad „etnologija yra ir pasaulėžiūrinis mokslas dažnai, tai išsiskyrimus kartais nulemia kiti veiksniai“ (Amerikos lietuvių katalikų archyvas – ALKA, Mažiulio archyvas, b. 349).

kultą yra neįmanoma, o aptardamas bibliografiją, siūlė remtis rimtesniais darbais (pvz., Karl J. Narr¹¹, Herbert Kuhn¹² ir kt.), nes remtis tik Gertrude Rachel Levy darbu¹³, kuris „leidėjų teisingai vadinamas nuojautiniu, nereikėtu“ (Mažiulis 1970). Taigi kėlė kritiškos šaltinių ir istoriografijos atrankos svarbą.

Turbūt svarbiausia Mažiulio religijotyros tezė buvo parodyti indoeuropiečių Vyriausiąją dievišką būtybę kaip senojo lietuvių tikėjimo „šaknį“, kuri, jo manymu, „žinota dar krikščionybės išvakarėse“¹⁴ (Mažiulis 1952b; Mažiulis 1949). Atitinkamai jis kritikavo Balio animatizmą ir animizmą kaip būdingą lietuviams (Mažiulis 1956; Mažiulis 1957). Kad lietuviai garbino Vyriausiąją Būtybę, liudijo, anot Mažiulio, lietuvių žegnonė: „Todėl, mano nuomone, krikščionybės išvakarėse (XII a.) Dievas, bet greičiausia Dievas Tėvas (tada visai aiškūs ir Perkūno, Gabijos bei kiti tėvavardiniai priedai), tebebuvo dar visiems baltams, taigi ir lietuviams, Vyriausioji Būtybė“ (Mažiulis 1952b) bei dangaus skliauto apraiškos maldose (Mažiulis 1966c). *Lietuvių mitologišku sakmių* recenzijoje Mažiulis išdėstė „Dievo“, „tėvo“ ir „viešpaties“ sąsajas ir genezę (Mažiulis 1957). Jis buvo linkęs sutikti, kad Vyriausiosios Būtybės vietą galėjo užimti Perkūnas (Mažiulis 1949), o šio vietą – Žemyna¹⁵ (Mažiulis 1956), bet jis nesureikšmino Perkūno kulto, manydamas, kad „Perkūno kultas galėjo būti raiškesnis, todėl lengviau svetimtaučių pastebėtas ir tuo pačiu pateko į šaltinius. Tuo tarpu senojo dangaus skliauto sudievinimo likučių dar ir šiandieną tautoje galime pastebėti“ (Mažiulis 1957). Todėl nelaikė Perkūno dievu, kuriuo vienu visi lietuviai tikėjo, ir patikslino Gedimino laiške išsakytą mintį šiuo aspektu¹⁶.

¹¹ Mažiulis tikslaus autoriaus darbo nenurodo, matyt, turėjo galvoje Narr, Karl J.; Auer, Nancy E. 1964. Approaches to the Religion of Early Paleolithic Man, *History of Religions* 4: 1–22.

¹² Minimo autoriaus darbo nepatikslino, galbūt Mažiulis turėjo mintyse šiuos autoriaus darbus: Kühn, Herbert. 1929. *Kunst und Kultur der Vorzeit Europas*. Berlin, Leipzig: Walter de Gruyter; Kühn, Herbert. 1958. *Die Entfaltung der Menschheit*. Hamburg: Frankfurt am Main/Hamburg: Fischer Verlag; Kühn, Herbert. 1956[1952]. *Die Felsbilder Europas*. Stuttgart: W. Kohlhammer.

¹³ Minimo autoriaus darbo nepatikslino, galbūt turėjo mintyje: Levy, Gertrude Rachel. 1961. *The Phoenix' Nest: A Study in Religious Transformations*. London: Rider & Company, 143 p.

¹⁴ Ši mintis yra perimta iš Wilhelmo Schmidto (1868–1954), vokiečių ir austrų antropologo, lingvisto ir Romos katalikų kunigo, vadovavusio įtakingai kultūrinei-istorinei Europos etnologijos mokyklai. Jis savo darbuose teigė, kad dauguma žmonių visame pasaulyje tiki aukščiausiąją būtybę ir kad daugelis religijų, nepriklausančių gerai žinomiems tikėjimams, tokiems kaip judaizmas, krikščionybė ir islamas, gali būti teisingai laikomos monoteistinėmis (Wilhelm Schmidt 2022).

¹⁵ Tačiau šį eiliškumą pats Mažiulis vėlesnėje *Lietuvių mitologišku sakmių* recenzijoje paneigė. Moteriškų dievybių atsiradimą lietuvių mitologijoje Mažiulis jau siejo su lybių – suomių – įtaka, o Žemynos kultą iškėlė į priešistorinius laikus (Mažiulis 1957).

¹⁶ „Krikščionis garbina savąjį Dievą pagal savo papročius [...], o mes garbiname Dievą pagal mūsų apeigas, ir visi turime vieną Dievą“, Mažiulio manymu, tereiškia, kad „lietuviai Dievą tiki taip pat, bet „turime vieną Dievą“ dar neleidžia aiškinti, kad Gediminas ir lietuviai tiki į kokį tik vieną vyriausiąją dievą“ (Mažiulis 1966c).

Kitas dalykas – senosios lietuvių religijos periodizacijos klausimas¹⁷, kuris kaskart buvo keliamas, bet vis, anot recenzento, „lieka neišspręstas“ (Mažiulis 1956). Tačiau po metų kitoje *Lietuvių mitologiškos sakmės* recenzijoje Mažiulis, pakartodamas anksčiau išdėstyta mintį, pats pateikė periodizaciją su paaiškinimais¹⁸ (Mažiulis 1957).

Svarbu paminėti, kuo Mažiulis recenzijose religijos klausimais papildė autorių mintis. Jis pakomentavo, iš dalies papildė Balį dėl Perkūno, Žemynos, ugnies¹⁹ prasmų tautosakoje, papročiuose (Mažiulis 1949), apie dangaus sandarą pateikė pavyzdžių ir svarstė, kad galbūt senesnįjį devynių dangaus skliautų sampratos variantą pakeitė septynių dangaus skliautų variantas. Svarstė apie dagilio (*carduus*) palenkimo, sapno apie mėnulį reikšmes, žvaigždynų pažinimą liaudyje, tikino, kad tikėjimas, jog paukščių keliu keliauja vėlės, būdingas ne tik baltams (Mažiulis 1952a); praplėtė žinias apie mirtį ir vėles, aptarė dievybių klausimą (Mažiulis 1952b), komentavo skulptūrėlių stabų kilmės klausimą (Mažiulis 1975: 4). Jis ginčijosi su Baliu dėl žmogaus santykio su dievybe pobūdžio. Mažiulis manė, kad santykis galėjo būti greičiau kaip tėvo su vaiku, o prekybinis požiūris („kaip tu man – tai ir aš tau“), jo spėjimu, primestas Aleksanderio Brucknerio²⁰ (Mažiulis 1956; Mažiulis 1957). Jis sutiko su Baliu, kad magija nebuvo lietuvių stipriai išplėtota, pritarė, kad kai kurios piktų burtų formulės pasklido iš vadinamųjų „Juodųjų knygų“, kurios XIX a. gale spausdintos ir lietuviškai (Mažiulis 1957). Mažiulis abejojo, ar lietuvių liaudyje buvo stipriai išreikštas ir „senolių gerbimas (manizmas)“, todėl rašė, kad „sunku šiandien spręsti ir apie suomių įtakas jų apraiškoms lietuvių religijoje“, kurias teigė Balys savo darbe (Mažiulis 1956). Atkreipė dėmesį į Balio svarstymus apie žemių bėrimą į kapą. Mažiulio manymu, tai „perdėm krikščioniškas paprotys“. Taip pat pažymėjo, kad protestantai buvusius katalikiškus papročius interpretavo kaip senojo lietuvių tikėjimo liekanas ir tvirtino, jog Balys pirmasis tautosakos

¹⁷ Nors Balys *Lietuvių liaudies pasaulėjauta tikėjimų ir papročių šviesoje*, kurią recenzavo Mažiulis, kėlė periodizacijos klausimą, bet anot Mažiulio, klausimas jau buvo keltas ir anksčiau, 1939 m. (Mažiulis 1966c).

¹⁸ Mažiulis religijos raidą suskirsto į laikotarpius: „1. prabaltiškasis arba indoeuropietiškas iki 2000 m. pr. Kr., 2. baltiškasis, 3. kiltinis [gentinis. – I. Š.] iki XII a. po Kr., 4. valdovinis, turėtų apimti XII–XIV amžius, 5. žyninis (XV–XVI a.), 6. žūtinis (XVII–XIX a.), kai krikščioniškosios minties dar ir XIX a. lietuvis nebuvo pilnai supratęs, todėl ir gavosi savotiškas sinkretizmas. Senasis tikėjimas turėjo visą eilę posūkių ir lūžių (kitaip nesuprastume lietuvių proistorėje skirtingų laidosenos tarpusnių), todėl ir tenka juos susekti bei išaiškinti, o kartu išvelgti ir kaimynines įtakas“ (Mažiulis 1957).

¹⁹ Mažiulis nesutiko su šeimos židinio prasmės aiškinimu, jog ji susijusi tik su vedusiais šeimos nariais.

²⁰ Aleksanderis Briukneris (Aleksander Brückner) (1856–1939), lenkų literatūros istorikas ir kalbininkas.

1 pav. A. Mažiulio straipsnio „Lietuviškas kryžius ir jo kilmė“, spausdinto 1951 m. Aiduose, fragmentas

tyrimais parodė, kad krikščionybės įvedimas davė teigiamų postūmių lietuvių kultūrai, paneigdamas iki tol vyravusį Basanavičiaus požiūrį (Mažiulis 1966c).

Mažiulio papildymai ne tik praplėtė žvilgsnį į tiriamą realiją, bet buvo stimulu permąstyti jų esmę ar sąsajas su kitomis kultūromis.

Mažiulis ištraukė ir į **kryžių, simbolių** kilmės, paplitimo klausimų svarstymus – jis taip pat buvo parašęs straipsnį šia tema (Mažiulis 1951) (1 pav.). Čia svarbu paminėti JAV lietuvių spaudoje kilusį tyrėjų disputą, į kurį ištraukė ir Mažiulis. 1955 m. *Drauge* paskelbus Jono Muloko straipsnį „Apie lietuvių architektūrą“, jo trumpame skyrelyje „Kryžiai“ išsakytą teiginį, jog „Lietuviškas kryžius, kopyltstulpis, kuris yra tikrai lietuvių senjojo tikėjimo palikimas, palengva buvo pritaikytas katalikų tikėjimui“ (Mulokas 1955), sukritikavo Adolfas Valeška (Valeška 1955a; 1955b). Kiti pritarė Muloko kryžių kilmės interpretacijai (Gimbutienė 1955; Balys 1955), o Mažiulis jiems prieštaravo siedamas kryžių su krikščioniškosios kultūros plitimu Lietuvoje (Mažiulis 1955). Skirtis tarp šių „stovyklų“ išliko ir vėliau, pvz., 1957 m. – vieną nuomonę dėl ikikrikščioniškos

kryžių kilmės palaikė Balys, kitą – krikščioniškąją – Antanas Rūkštelė (Rūkštelė 1957).

Romantiniais aiškinimais, „pansymbolistų“ teorijomis Mažiulis laikė Vytauto Bagdonavičiaus darbą (Mažiulis 1973), taip pat Gimbutienės *Ancient symbolism in Lithuanian folk art*, aptariantį kryžių simbolius. Jis teigė, kad trūksta pagrindimo kildinant kryžius ir jų ornamentus „iš lietuviškos žemės – senosios lietuvių religijos ir kultūros“ bei paaiškinimų, kur kuris nors simbolis pasirodė. Pažymėta nekritiška Gimbutienės iliustracijų atranka, nes nėra pateikta jų metrikų (kas dirbinius gamino, margino, tapė), o palyginime apimtos ne visos kaimyninės teritorijos. Nemanė, kad visas vingiuotas ornamento dalis galima lengvabūdiškai laikyti žalčiukais (Narimantas 1958), taip pat teigė, kad ir saulutės ornamentai ne visuomet laikytini senove, jų yra ir kitų šalių kryžiuose. Jo manymu, šią kryžių ornamentiką išplatino jėzuitai Lietuvoje²¹. Mažiulis dar aptarė delčios ir omegos simbolių naudojimą, paminėjo lietuviškų stogastulpių atitikmenų buvus Balkanų šalyse, o Gimbutienės simbolių kilmės aiškinimus, jų etimologines interpretacijas apibūdino kaip „lengvi etimologiniai pasivaikščiøjimai“ (Mažiulis 1964) (2 pav.).

Dar vienas autorius, rašęs kryžių klausimais, kurį sutinkame Mažiulio recenzijose, buvo Ignas Končius. Primindamas Končiaus pirmuosius darbus apie kryžius, kurie buvo statistinio pobūdžio ir, kaip teigė Mažiulis, „[D]vasios pasaulis į statistikas vargu suvedamas: statistikon nesuvedami ir kryžiai ir pastogėlės“, nes kryžių ir koplytėlių „tas dvasinis pasaulis žymiai turtingesnis nei kiekvieno kito tautodailės kūrinio, nes kryžius ir pastogėlė statytas tam tikram tikslui, kurį ne visada statantieji pasakoja svetimiesiems, ne visada pasakoja ir saviškiams“. Tos intencijos buvo labai iškalbingos ir galinčios atskleisti daug gyvenimiškų dalykų, kuriuos Mažiulis čia pavardijo. Taigi Mažiulis dar kartą²² pabrėžė kryžių statymo intencijų svarbą tyrimams, pasidžiaugė, kad šiame darbe jų jau yra pateikta. Aptarė šio darbo pirmąją dalį, bet antrąją laikė literatūra, o ne tautotyra ar jai artima kraštotyra. Pirmiausia nesutiko dėl Končiaus išsakyto teiginio, kad neva dėl svetimų kalbų įtakos vartojami sudurtiniai žodžiai stogastulpis ir pan. Končiaus svarstymą kryžių kilmės klausimu, ieškant atskirų tipų (krikštų, stogastulpių) kryžių prasmių, laikė nepatikimu. Mažiulis nurodė dvi prasmių aiškinimo kryptis²³, kurias dabar įprasta vadinti ikikrikščioniška ir krikščioniška.

²¹ Su šiuo požiūriu nesutiko Balys, kuris aiškino, kad rato ir saulės simboliai yra senesni nei pati krikščionybė, be to, krikščionys pasisavino ir pritaikė sau kai kuriuos senovės simbolius (Balys 1955).

²² Mažiulis prisimena *Jaunimo vade* (1939) savo spausdintą straipsnį kraštotyriminkams etnografinės medžiagos rinkimo klausimais, kur paminėjo keletą intencijų statyti kryžius.

²³ Prisiminkime anksčiau paminėtą disputą JAV lietuvių spaudoje.

senapušių medienos“. Jis plačiau aptarė Končiaus paminėtus nepuoštus kryžius, mat jo knygoje jie vadinami mirusiųjų kryžiumi, kuris „esąs prieš[ais] bažnyčia“. Mažiulis ginčijo jų aiškinimą, be to, teigė, kad jie buvo ne visuotinai paplitę Lietuvoje (įskaitant ir Žemaitiją). Plačiau aptarė naujagimių laidojimo klausimą ir čia nesutiko su Končiumi. Pažymėdamas ir kitus Končiaus pasakojimų gausius netikslumus²⁶, šiuos jo svarstymus pavadino „niūkava“ (Mažiulis 1965).

Recenzuodamas darbus apie kryžius, jis pasidžiaugė Jurgio Gimbuto straipsniu apie krikštus kaip svarbiu proveržiu šioje srityje, kad jis ištaisė kitų autorių padarytas klaidas ir įvertino pateiktą lentinių krikštų klasifikaciją, jų paplitimą ir kilmės aiškinimą, kuris sutampa su jo, Mažiulio, dar 1951 m. iškelta hipoteze apie galimą jų germanišką kilmę: „protestantų kapines bei pakraves, antkapinius stulpelius ar antkapinius mietus“ (Totenpfahl, Grab pfahl, Ahnenpfahl)²⁷, kuriems įvardinti, Mažiulis prisipažino, dar tinkamo atitiktens nesurado ir laikė krikštų prototipu²⁸. Mažiulis atkreipė dėmesį, kad protestantai, siekdami „skirtis nuo katalikų, nuo visokių tariamų pagonybių, stabmeldybių bei popiežysčių, tada galėjo pradėti drausti ir kryžius kapinėse“²⁹. Dar jis palygino protestantų ir katalikų skirtingą kryžiaus ženklą pabrėžimą liturgijoje – būtent protestantams daugiau būdingas mirties prasmuo, o katalikams – prisikėlimo. Taip pat Mažiulis pasidžiaugė, kad Gimbutas ieškojo lietuviškumo krikštų formose, o ne prasmėje ar kilmėje (Mažiulis 1966a: 3).

Klemenso Čerbulėno ir kt. *Mažosios architektūros* tyrimai, anot Mažiulio, svarbūs tiek kryžių raidai, tiek lietuvių gyvenamajam plotui nustatyti. Svarbu, kad knygoje buvo paliesta netyrinėta sritis – pažymimas kryžių paplitimas pagal jų aukščio parametrus. Šį leidinį laikė seniai lauktu. Mažiulis dar pakomentavo sklastinių, su dviejų šlaitų stogeliu, kryžių plitimą, be to, pasigedo pasagos prikabinimo prie kryžiaus paaiškinimų, kurių pats ir pateikė. Mažiulis pasidžiaugė Akvilės Mikėnaitės saikingu metalinių kryžių ornamentų saulučių, mėnulių siejimu su proistore ir palinkėjo tolesniuose tyrimuose daugiau dėmesio skirti palyginimams tarp įvairių kultūrų (Mažiulis 1973).

Nagrinėjant kryžių prasmę pažangą matė Jono Griniaus darbe, nors atskleidamas 1863–1864 m. sukilimo dalyviams draudimo statyti kryžius istoriją, anot

²⁶ Pvz., tai, kad Šv. Jonelio skulptūros išduboje slėpėsi knygnešiai, Mažiulis tvirtino, jog tai tikrai ne ta paskirtis, nors toks atvejis galėjo pasitaikyti. Nesutiko, kad balta ir žydra spalvos perimtos iš žydų kultūros.

²⁷ Pažodžiui iš vok. k. verčiama: Mirusiųjų stulpas, kapo stulpas, protėvių stulpas. – I. Š.

²⁸ Balys atmetė krikštų kilmės siejimą su antkapiniais stulpais (*Totenpfahl*) ir siūlė ieškoti sąsąją su suomių karelių paveldu (Balys 1957a).

²⁹ Šią mintį jis buvo išdėstęs ir 1955 m. dispute neigdamas, jog įvairūs krikščionių draudimai, anot Gimbutienės, liudijo kryžių pagoniškąją kilmę (Mažiulis 1955).

Mažiulio, Grinius galėjo pasinaudoti Paweło Kubickio „Bojownicy kapłani“³⁰ ir kt. literatūra. Ieškodamas kryžių bei pastogėlių nykimo priežasčių, Mažiulis nurodė ir buitiskas priežastis, t. y. finansines; plėtojo kryžių statymo intenciją ir socialinės aplinkos dalį. Plačiau aptarė kunigų įtaką statyti kryžius, sąsajas su šv. Benedikto kryžiais. Mažiulis paminėjo savo gimtinės apylinkėse matytus kryžius, jų statytojus. Papildė ir Griniaus nagrinętą kryžių naikinimo skyrelį paminėdamas sovietų vaju Dusetų kapinėse. Nesutiko su Griniumi, kad Lietuvoje nebuvo kryžių, dengtų dvišoniais stogais, ir pateikė jam žinotus du pavyzdžius (Mažiulis 1973).

Aptaręs naujų darbų apie lietuvių kryžius grupę, Mažiulis nurodė reikalingų tyrimų kryžių tema klausimus: stogastulpių, kapastulpių kilmė; draudimai statyti kryžius kapuose; kryžių bei pastogėlių keliai į Lietuvą; kryžių puošmenų kilmė; taigi, jo manymu, jos ieškoti reikėtų ne Lietuvos žemėje, o surasti čia atkeliavusių prototipus ir „išaiškinti lietuvių perdirbimus bei sugebėjimus“. Jo manymu, svarbu paneigti „romantiškas Lietuvos kryžiaus prielaidas iš kažkio nebuvusio antkapinio stulpo“, nes, Mažiulio supratimu, ir kryžius „pirmine reikšme buvo profaninis“ (Mažiulis 1973). Vadinasi, Mažiulis liko ištikimas idėjai apie lietuvių kryžių, koplytstulpių krikščionišką kilmę ir raginimui tyrimuose atskirti puošybos elementus nuo simbolių reikšmės.

Etnografijos dalyko objektai paminėti ir kitų dalykų recenzijose. Apžvelgdamas *Gimtojo krašto* žurnalus dažnai pasidžiaugdavo išsamiais konkrečių materialinės kultūros objektų aprašymais, naujomis temomis, ypač liečiančiomis socialinius santykius, dienotvarkės ir kitas temas (Leliušis 1942; Lėliušis 1942 ir kt.). Vienas dažniausiai Mažiuliui užkliuvusių realiųjų buvo vestuvinio sodo datavimas. Jis šiaudinių vestuvių sodą laikė lietuviams naujiena, atsiradusia Aukštaitijoje XIX a. antroje pusėje, perimta iš rusų kolonistų: „sodai“ žinomi tik dzūkuose, jo nepažino dar nei Rokiškio, nei Zarasų apylinkės“ ir „atsiradęs „tik su rusiais“, t. y. po 1863 m. kolonizavus šias apylinkes“. Pažymi, kad nereikia sodo maišyti su sietynu (Mažiulis 1948; Mažiulis 1979). Todėl ir Jadvygos Čiurlionytės sudarytame leidinyje įdėtos sodo ir svočios karvojaus, iškepto kiek naujesnio varianto, iliustracijos Mažiuliui atrodė netinkamos dėti prie senųjų lietuvių dainų (Lėliušis 1939). Dėl vestuvinių sodų naujumo vėliau rašė, kaip pažymėjo recenzentas, ir Angelė Vyšniauskaitė (Mažiulis 1966b).

³⁰ Mažiulis pažymi „6 t. 1933 ir kt.“, manyčiau, turėjo omenyje: Kubicki, Paweł (oprac.). 1933. *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861–1915: materiały z urzędowych świadectw władz rosyjskich, archiwów konsystorskich, zakonnych i prywatnych 1: Dawne Król. Polskie 1–3*. Sandomierz: nakł. autora.

Taip pat: Kubicki, Paweł (oprac.). 1936. *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i ojczyzny w latach 1861–1915: materiały z urzędowych świadectw władz rosyjskich, archiwów konsystorskich, zakonnych i prywatnych 2: Dawna Litwa i Białoruś 1*. Sandomierz: nakł. autora.

Dviejose Mažiulio recenzijose buvo paliesta lietuvių aprangos tema kalbant apie Povilo Osmolskio iliustracijas vaikų knygoms (Mažiulis 1946a) ir Vysbadene (Wiesbaden, Vokietija) atsiradus naujam ansamblui, pasivadinusiam „Lietuvių tautinis ansamblis“. Šis pavadinimas, kaip suprato Mažiulis, – tai ansamblis, atstovaujantis visiems lietuviams, todėl jis jautė „pareigą“ parašyti recenziją (Mažiulis 1946b). Gyvenant svetimoje aplinkoje (t. y. už Lietuvos ribų) „lietuviškumo dvasios atskleidimas mums tapo daug kartų aktualesnis“. Pirmoje recenzijoje jam atrodė nesuderinama apranga (dažnai *bavariška*, išėiginė, bet ne darbo apranga) su vaizduojamais darbo įrankiais (spragilai, garnos ir kt.). Antroje recenzijoje labiausiai užkliuvo vyrų aprangai naudojamų baltų kelnių papuošimai apatinėje blauzdų dalyje – raudonų raštų užaudimai ar siuvinėjimai: „Tokios išmonės rodos, mūsų tautiniai vyrų drabužiai dar neturėjo.“ Jo manymu, lietuvių moterų drabužiai „pakankamai margi, o vyrų – ne, tik raštuota juosta pagrindinė vyrų puošmena“. Ir šioje recenzijoje jis neapsiribojo tik aprangos klausimu. Jis manė, kad ansamblui reikėtų imtis „grynai lietuviškos“ kūrybos, kuri gali patraukti kitataučių dėmesį, o „svetimybėmis mes svetimuosius vargiai greit nustebinsime“. Mažiulis siūlė prie Tremtinių bendruomenės įsteigti Kultūros tarybą, kuri planuotų ir kontroliuotų mūsų meninius pasirodymus, padėtų tinkamai reprezentuoti kultūrą svetimiesiems (Mažiulis 1946b).

Paminėtini ir kiti smulkūs etnografiniai akcentai, pažymėti Mažiulio recenzijose: Mažiulis papildė žinias apie datos užrašymo skrynių puošyboje ištakas (K.N.P. 1942), pataisė Končių, rašiusių apie pastatų formas ir išskyrusią Degučių bažnyčios išplanavimą, kad, anot Mažiulio, panašaus trikampio suplanavimo bažnyčia yra ir Panevėžiuje, tik ji mūrinė³¹ (Lėliušis 1942). Mažiulis paakino tyrėjus nagrinėti Jurginių kaip pavasario, arklių šventės reikšmę, vėlių maitinimo prasmę (Mažiulis 1949) ir daugiau dėmesio skirti rutos simbolikai, kurio buvo pasigedęs Balio darbe (Mažiulis 1948). Pristatydamas *Lietuvių liaudies meno* serijos pirmuosius tomus pasigedo juose išsamių įvadų ir daiktų aprašų. *Audinių* albume, anot jo, autoriai nesugebėjo įvardinti kai kurių audinių audimo technikos – ją apibūdino Mažiulis. Pateikė medinių dirbinių ornamentikos, perimtos iš dvarų ir fabriku, pavyzdžių (Narimantas 1960). Gerai įvertinęs Aleksandro Solomovičiaus Kancediko leidinį apie lietuvių skulptūrą (rusų k.), pritarė minčiai, kad „mūsų dievdirbiai drožė senesniais įpročiais“, papildė, kad dievukai buvo skirti viešumai, jie ilgiau išliko, „kiti to paties drožėjo dirbiniai sulaukė krosnies“, ir pripažino, kad tokių darbų, „kuriais savu laiku nesusidomėjome“, buvo nemažai (Mažiulis 1975).

³¹ Kalbama apie Degučių šv. Vincento Ferero bažnyčią Šilutės r. ir Panevėžiuo Nukryžiuotojo Jėzaus bažnyčią Kauno r.

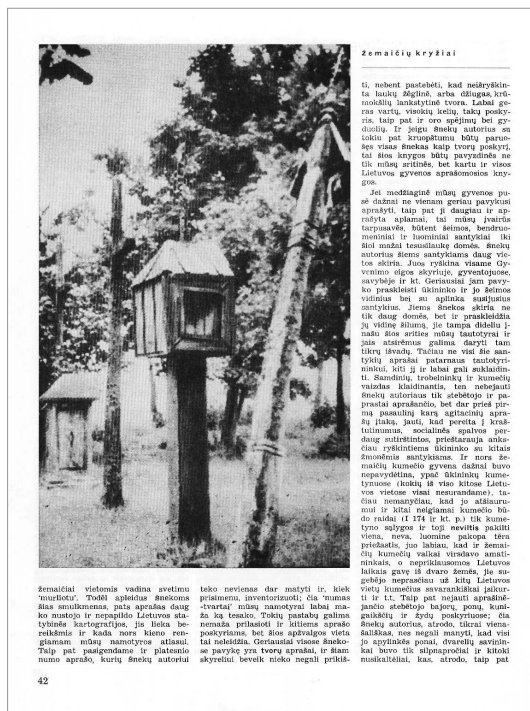
Apibūdindamas pradėtą leisti seriją *Iš lietuvių kultūros istorijos* pažymėjo, kad joje „tautyra tebėra dar provaikis³². Daugiau vietos skirta proistorei, istorijai ir t. t.“ Pasidžiaugęs daugeliu etnografinių straipsnių, papriekaištavo paviršutiniškiems Michalinos Glemžaitės straipsniams, kur „trūksta tikslumo ir dokumentacijos“, pastebėjo, jog etnografijoje vengiama socialinių temų (Mažiulis 1961).

Turbūt didžiausi, pagrindiniai etnografiniai darbai, kurie buvo recenzuoti Mažiulio, – Elvyros Glemžaitės-Dulaitienės *Kupiškėnų senovė* (1958), Končiaus *Žemaičio šnekos* (1961) ir *Lietuvių etnografijos bruožai* (1964). Mažiulis pasidžiaugė Glemžaitės-Dulaitienės šeimos santykių giliu aprašymu, gerai pavykusi kaimo medicinos skyriumi, taip pat iliustracijomis, „daugiau pasakančiomis nei teksta“ (A. Mž. 1958). Vertingu laikė Končiaus tvorų aprašymą, „labai geras vartų, visokių kelių, takų poskyris, taip pat ir oro spėjimų bei gyduolių“ skyrelius. Taip pat „įvairūs tarpusavės, būtent šeimos, bendruomeniniai ir luominiai santykiai iki šiol mažai tesusilaukę domės“, ir laikė „dideliu įnašu šios srities mūsų tautotyrai“ (Mažiulis 1962) (3 pav.). *Lietuvių etnografijos bruožus* įvertinęs, kad seniai buvo reikalingas toks darbas, pažymėjo, jog skaitant reikėtų „išskirti sovietinius įdarus“ (Mažiulis 1966b).

Tačiau Mažiulis šiems darbams skyrė ir nemažai kritinių pastabų. *Kupiškėnų senovėje* – per daug sutirštinamos „socialinės nelygybės“ spalvos aprašant piemenukus, išdidintos „klasių kovos“ apraiškos, kurios, anot Mažiulio, pradėjo nežymiai reikštis po Pirmojo pasaulinio karo ir daugiau Užnemunėje. Darbe pritrūko švenčių, kurias „galėjo aprašyti ir blankus kai kurių jų aprašymas, kaip ir vestuvių, kurių aprašų autorė turėjo gerų – matyt, jie netiko leidėjams“, spėjo Mažiulis. Leidėjų pataisymai Mažiuliui akivaizdūs: autorė, aprašydama žemės ūkio darbus, naudojamas priemonės padarė klaidų, nors Mažiuliui buvo žinoma, kad autorė buvusi pastabi ir „sąžiningai žymėjusi“ smulkmenas, kurios „tautyryninkui labai svarbios ir arklą tikrai pažinojusi“ (A. Mž. 1958). Taigi Mažiulis parodė sovietmečiu buvus autorių žodžio suvaržymus.

Tarp pagrindinių Končiaus darbe išvelgtų trūkumų, kurių reikia visam vaizdui susidaryti apie gyveną, buvo išskirti: neatskleistas *emic* požiūris, o pateiktas tik *etic* fiziko žvilgsnis, bet ne tautyryninko; nepateiktos pastatų konstrukcijos (čia Mažiulis išskleidė statybos įvairovės pavyzdį), „žmogaus santykis su gamtine aplinka, dvasiomis ir krikščionybe“ (Mažiulis 1962). Klaidinančiomis žiniomis Mažiulis laikė Končiaus „Samdinių, trobelninkų ir kumečių“ pavaizdavimą per daug sutirštintomis spalvomis. Čia jam jautėsi „dar prieš pirmą pasaulinį karą agitacinių aprašų įtaka“, be to, anot recenzento, autorius prieštaravo savo pavaizduotiems ūkininko santykiams su kitais žmonėmis, o „bajorai,

³² Etnografija dar ilgai buvo „provaikiu“, net atskiro tęstinio leidinio nebuvo: nuo 1968 m. konferencijų medžiaga spausdinta kartu su archeologijos ir tik nuo 1975 m. pradėta leisti atskirai *Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje (Etnografiniai tyrinėjimai... 1975)*.

3 pav. A. Mažiulio straipsnio „Žemaičių gyvenos bruožai“, spausdinto 1962 m. Aiduose, fragmentas

ponai, kunigaikščiai ir žydai“ dėl knygų įtakos vaizduojami kaip „silpnapročiai ir kitoki[e] nusikaltėliai“ (Mažiulis 1962).

Detalioje *Lietuvių etnografijos bruožų* recenzijoje (Mažiulis 1966b) Mažiulis greta medžiaginės kultūros pasigedo renkamojo ūkio apžvalgos (uogavimas, grybavimas ir t. t.), prekybos, matų, techniko³³ ir apskritai žmonių paprotinių teisių temos. Apžvelgdamas parašytus tekstus įvairiomis temomis, turėjo daug papildymų, taip pat ir kritikos dėl klaidingų teiginių, nesuvalkotos prasmės, neišskleisto realijos paplitimo, dėl pilnesnio vaizdo ir pan.

Pasidžiaugė Vacio Miliaus žemdirbystės skyriaus tautotyriiniu žvilgsniu, nes palietė istorinę žemdirbystę. Tačiau Mažiuliui užkliuvo trilaukės, lydiminės žemdirbystės, vikių naudojimo, žagrės, žambio ir arklų klausimai³⁴. Kritikavo autorių dėl plūgo, akėčių³⁵, dalgių, grėblių tipų, stagų ir gubų, mažai aptarti

³³ Iš teksto matyti, kad turi mintyje pynimą iš vytelių ar kitos medžiagos, jos paruošimo ir pan.

³⁴ Nors pasigedo žagrės pavadinimų analizės, jų tipų paplitimo žemėlapių, tačiau nusistebti, kam tokiam trumpame apžvalginiame darbe reikia plačiai kalbėti apie arklų sudėtinę dalis.

³⁵ Mažiulis akėčias laikė pirmesniu žemdirbystės įrankiu nei arklą.

mėšlavežis ir sėja. Pateikė šiais klausimais savo versijas, paaiškino ir javų kūlės savitumus, kurių neaptarė Milius, taip pat nurodė įrankių paplitimo arealus, baltų kultūros įtaką Gudijai ir kita. Nors pasidžiaugė Miliaus geriau aprašyta gyvulininkyste, ir čia rado nenuoseklumą. Mažiulio nuomone, mažai paliestas ganymas miške, menkas šienapjūtės poskyris, nesutiko dėl žvejybos, čia naudotų įrankių, įnagių pavadinimų, pritrūko platesnės valčių apžvalgos. Mažiulis pripažino, kad amatai aprašyti gerai, tačiau pateikė kelis papildymus, patikslinimus, be to, pasigedo amatininko ir ūkininko santykių apžvalgos, nepaminėti audėjai, kūlikai, dievdirbiai, Mažiulis taip pat papildė kalvės įrangos aprašą.

Maisto ir namų apyvokos skyriaus aptarime nesutiko (a) dėl paukščių vartojimo, (b) kad sriuboms naudotos dilgėlės, garšvos, balandos buvo skurdo požymis, jo manymu – tai pavasarinių vitaminų šaltinis, (c) kad kastinis sviestas būdingas tik žemaičiams, ir pateikė liudijimus apie aukštaitiško kastinio gamybą, vartojimą, (d) kad duonai pagarba sietina su jos stoka vargingųjų valstiečių šeimose – tai Mažiulis laikė ideologine duokle, kaip ir kitose vietose, kur, pvz., riešutų reikšmė sulyginama su saulėgražų vieta rusų ir ukrainiečių kultūroje.

Izidoriaus Butkevičiaus straipsnyje apie medžioklę ir bitininkystę pasigedo vilkų medžioklėje naudotų vilkduobių, vilktvorių ir kilpų aprašymo. Pasidžiaugė gana plačia drevininkystės apžvalga, nors, jo manymu, reikėjo ją susieti su latviais, kurie turi tuos pačius dravijų, geinio ir jo dalių pavadinimus. Mažiulio manymu, taip pat svarbu buvo pateikti jų ir kitų avilių paplitimo žemėlapius, kartu jis papildė avilių raidos seką. Nesutiko dėl bičiulystės saistymo su „slavų ir baltų giminių papročiu“, kurią Mažiulis tikina esant baltišką, o per Lietuvos Statutą buvo perteiktas ir slavams.

Mažiulis parodė, kad Giedrė Niunkienė nesusigaudė, kokios linų veislės, kaip jie auginami, neišmanė paruošimo subtilybių, audimo įrankių datavimo, paplitimo – visa tai Mažiulis recenzijoje patikslino. Pasigedo Antano Tyzenhauzo audyklų darytos įtakos; *pumpurinių* ir *kiaurinių* audinių pavyzdžių; autorės atsižvelgimo į tai, kad gudai patyrė didelę baltų kultūros įtaką, „nes šimtmečius gyveno vienoje valstybėje. O kur dar gudų kultūroje senasis *galindų palikimas?*“ – klausė Mažiulis.

Pasidžiaugė Marytės Mastonytės ir Stasės Bernotienės darbais. Mastonytės (Miliuvienės) straipsnį apie drabužius laikė išsamiu, pritarė pagrįstam drabužių suskirstymui „į 6 sritis, ne kaip Antanas Tamošaitis skirstė į 7“³⁶. Tik pasigedo drabužių sukirpimui ir siuvimui darytos įtakos „tiek iš miestų, tiek iš kaimynų, nes siuvėjai dažnai buvo keliautojai ir svetimieji“ (Mažiulis 1966b). Neįprastai

³⁶ Nurodomas skaičius 6 ir 7 todėl, kad kapsus ir zanavykus Mažiulis, matyt, skaičiavo atskirai, o ne kaip vieną dalį – suvalkiečius, kuriuos tuo metu Mastonytė vadino „užnemuniečiais“ (Mastonytė 1964: 337).

pasirodė Bernotienės tema – susisieikimo priemonės, apie kurias anksčiau ji nerašė, bet pagyrė jos kruopštumą. Vis dėlto pritrūko įvairių nešimo, vilkimo, stūmimo, kėlimo būdų aprašymo, kur yra ką pasakyti, – jis pateikė atitinkamų pavyzdžių.

Vyšniauskaitės aprašytą šeimos ir visuomenės gyvenimą Mažiulis pavadinno „tobuliausiai sukirptu pagal visus marksizmo reikalavimus ir 1950 m. normas lietuvių gyvenos skyrius“. Argumentuotai paneigė paveldėjimą tėvo linija, pateikė Plikienės dalyvavimo 1219 m. sutarties sudaryme pavyzdį³⁷. Kėlė klausimus dėl broliavos sudarymo, pasigedo vaikų lopšių paplitimo aptarimo. Recenzentas nesuprato, kodėl gimtuvėms autorė priskyrė *radynas*, mat šis terminas, anot Mažiulio, žinomas gana siaurame plote ir jo lietuviška kilmė abejotina. Pažymėjo, kad autorė neįvertino neišskirstytų kaimų poveikio bendruomeniškumui ir nevykusiai įvardino „vakarų Baltarusijos kaimo“ įtaka.

Tokiu būdu matome, kad recenzentas nepraleido nė mažiausios smulkmenos „etnografiškai“ nagrinėdamas kiekvieną darbą bei papildydamas juos reikšmingomis detalėmis. Mažiulis argumentuotai teigė baltų kultūros daromą įtaką gudams, o ne atvirkščiai. Jo išdėstytos pastabos recenzijose rodė, jog tyrime svarbu yra palyginimai, argumentai, paaiškinimai ir aiškus tiriamo objekto apibrėžimas, realijos tipai, paplitimas.

Kitų lituanistinių tyrimų linkmės pagal Mažiulio recenzijas

Mažiulis savo recenzijose išsakė kritikos ir **archeologijos** klausimais. Vienoje pirmųjų anotacijų pasidžiaugė naujais Jono Puzino atradimais, pristatė jo tyrimų sintezę (Mažiulis 1939), pasidžiaugė Gimbutienės gebėjimu sintetinti proistorės ir istorijos duomenis (Lėliušis 1942), pareklamavo latvių archeologo Edvards Šturms laimėjimus nustatant realijų laikotarpį pritaikius naujus metodus (Mažiulis 1948). Pastebėjo neatitikimus, pvz., Jono Remeikos darbe apie vario naudojimą, papuošalų dydžio vertinimą, nepritarė jo nuomonei kuršių klausimu (Mažiulis 1940). Mažiulis pasigedo platesnio žvilgsnio į tiriamas realijas: antai Šturms straipsnio apie alkakalnius recenzijoje siūlo tirti alkvietes, praplečiant jų prasmę, t. y. „alku suprantant kiekvieną senojo lietuvių kulto vietą“. Čia recenzentas papildė 24 vietovėmis, kurios turėtų būti aptartos kartu su alkakalniais (Mažiulis 1948). Taigi recenzentui užkliuvo objektų tipizavimo, kompleksiško požiūrio trūkumai.

Be minėtų tyrimo sričių ir temų, Mažiulis atkreipdavo dėmesį ir į **senosios knygos**³⁸ tyrimus. Jis stengėsi sureikšminti senosios knygos tyrimų duomenis,

³⁷ Šis epizodas Mažiulio dar paminėtas straipsnyje „Žmona“ (A. Mž. 1966: 386–387).

³⁸ Senoji knyga – knyga, išleista per tam tikrą laikotarpį po spaudos išradimo (Senoji knyga 2023).

nes buvo įsitikinęs jų svarba ir papildydavo juos savo išvalgomis (A. Mž. 1964; J. L. 1939–1940). Pristatydamas Ivinskio atrastą vieną iš Katekizmo vertimo lietuvių k. variantų, Mažiulis paminėjo ir žegnonės *Vardant Dievo Tėvo* savitumą (Mažiulis 1953; Mažiulis 1964). Papildė ir kituose straipsniuose pateiktus duomenis smulkesniais faktais, pvz., užuominą apie ketintą leisti *Bibliotheca Litwana* Mažiulis praplėtė savo prisiminimais (Mažiulis 1966a), o apžvelgęs tęstinį leidinį *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai* (t. 3 ir 4), paminėjo Šlapelių bibliografijoje nenurodytų slapyvardžių išaiškinimus, taip pat papildė „apykruopštį V. Stonienės darbą“ kai kurių slapyvardžių atskleidimu (Mažiulis 1967b).

Recenzuodamas *Lietuvių enciklopediją* daugiausiai dėmesio skyrė **istorijai**, nes jos buvo daugiausia, kaip rašė savo paskutinėje *Lietuvių enciklopedijos* apžvalgoje (Džiugelis 1969), nors atrodė, jog kiek per daug enciklopedijoje pateikta istorinės medžiagos ir straipsniai artimi studijoms, bet jis pateisino, kad ši medžiaga nesenstanti, dažna jų skelbiama pirmą kartą³⁹. Antai *Lietuvių enciklopedijos* 34 tomo svarbiausiais straipsniais įvardijo *Vilnius* ir *Vytautas*, nes jie vyrauja, sudaro 1/5 tomo. Čia Mažiulis pabrėžė Adolfo Šapokos iškeltą hipotezę, kad nuo Mindaugo laikų Vilnius galėjo būti sostinė. Mažiulis tvirtino, kad Šapoka buvo tuo įsitikinęs: „argumentus dėstė žodžiu, tik, gaila, neužfiksavo to straipsnyje“⁴⁰. Be kitų straipsnių recenzentas dar akcentavo straipsnį *Vytenis*⁴¹, ragino istorikus imtis šio tyrimo „naujai ir **lietuviškos** istoriosofijos šviesoje parašyti“ (Džiugelis 1966) [paryškinta originale. – I. Š.]. Prie minties, kad daugiau dėmesio reikia skirti ne tik Mindaugui, jis vėl grįžo kitose recenzijose. Kadangi dar nepriklausomos Lietuvos laikais „nesusidarėme savos lietuviškosios pažiūros daugeliu Lietuvos istorijos klausimų, t. y. pritrūkstame savos istoriosofijos, todėl Mindaugas mums yra vienintelis valstybės kūrėjas, nors tų apsijungimo apraiškų yra buvę ir anksčiau“, Mažiulis paminėjo Apuolės gynimą. Manė, jog yra likusi painiava dėl kunigaikščių ir karalių įvardijimų; neišspręsti ekspansijos į Rytus klausimai; nepabrėžti Vytenio laimėjimai; žemaičių indėlis; trūko gilesnės Žalgirio⁴² mūšio analizės; Čičinsko vaidmens; Kėdainių sutarties ir kitų naujesnių laikų įvykių vertinimo (Džiugelis 1969).

³⁹ Pvz., suradus medžiagos apie jėzuitus Vatikano ar Goetingeno archyvuose. Pasidžiaugė ir P. Rabikausko jėzuitų teatro aprašu (30 tome) (Džiugelis 1964a).

⁴⁰ Kaip teigė Mažiulis, šiame, 34 tome tokia nuomonė palaikoma ir Simo Sužiedėlio.

⁴¹ Mažiulio manymu, Vytenis šiek tiek nuvertintas, paliktas „kitų valdovų šešėlyje“. Čia Mažiulis mėgina jį reabilituoti, atkreipia dėmesį, kad Vytenis paveldėjo sostą sunkiu istorijos metu, ir primena jo diplomatinis gebėjimus, kai jis tapo Rygos vyskupo globėju (šį faktą dar kartą buvo minėjęs prie *Rygos* apžvalgos 25 t. recenzijoje (J. Dž. 1962)). Mažiulio manymu, būtent Vyteniui turėtų būti skirtas pirmojo diplomato titulas, o ne Algirdui.

⁴² Mažiulis dar kartą siūlo vartoti pavadinimą ne iš lenkų Grunvaldo (kur stovėjo lenkų pulkai) vertimo į Žalgiris, o vietovės, kur vyko mūšis, būtent Tanenbergo vardu, kuris žinomas ir kitoms Europos šalims, o Žalgiris – tik lietuviams (Džiugelis 1967).

Rengiant *Encyclopedia Lituanica* dar labiau pasijautė, kaip manė Mažiulis, anksčiau išryškėję istorijos tyrimų trūkumai. Tiesa, jis dar prieš pasirodant *EL* paaiškino skaitytojams, kodėl užtruko jos išleidimas, ir nurodė vieną svarbiausių stabdžių – lietuviškų terminų, sąvokų vertimai į anglų kalbą (A. Mž. 1969). Taigi recenzuodamas *EL* pirmiausia jis pažymėjo, kad lietuvių istorikų tyrimai leidžia įvairiai traktuoti istorinius faktus. Kalbėdamas apie valstybės istorijos pristatymą I tome, Lietuvos valstybės šimtmečių vingius įvardino kaip paradokso paradoksus. Pirmiausia buvo nesutariama, kurie metai yra Lietuvos valstybės pradžia. Čia vėl pažymėjo Apuolės mūšio paminėjimą, kuris rodo „aiškų valstybės branduolį“, taip pat papildė literatūros nuoroda. Daugiausia sustojo prie valstybės ir vadovų titulų įvardijimo⁴³. Kitas „paradoksas“, prie kurio sustojo Mažiulis, – Lietuvos valstybės sienos, kurių „Lietuva neturi!“ Daugiau sustodamas prie vietovardžių rašymo tvarkos, manė, kad Simas Sužiedėlis (tomo sudarytojas) neblogai susitvarkė su šia problema, nors, anot Mažiulio, prie Gudijos pasigedo baltų tautų posluoksniu ir rytų galindų paminėjimo, suabejojo krivaičių priskyrimo slavams teisingumu (Džiugelis 1970).

Be istorinių straipsnių, *Lietuvių enciklopedijoje* pabrėžė Kajetono Juliaus Čeginsko straipsnius *tauta, tautybė ir tautinis auklėjimas; tėvynė tėviškė* kaip labai svarbius tinkamai auklėjant jaunimą. Aptaręs filosofijos straipsnius, išskyrė Juozo Girniaus straipsnius, bet jo galva, svarbiausias „**tolerancija**, nes ši dabar daug kur **piktnaudojama**, prisidengiant demokratija ar kuria kita skraiste“ [paryškinta originale. – I. Š.] (Džiugelis 1964b). Pasidžiaugė sava lietuviška terminija straipsnyje apie visatą (Džiugelis 1966), o ankstesniuose straipsneliuose buvo pasigedęs nuoseklumo vartojant terminus (pvz., Prano Jucaičio vartojamas terminas *vaporizacija*) (Džiugelis 1965). Visose Lietuvių enciklopedijos recenzijose paminėdavo šių sričių straipsnius: smulkiosios istorijos (apie vietoves), proistorės, literatūros istorijos, kalbotyros straipsnius, apie įvairias meno sritis, periodikos istoriją, paminėjo biografijas ir vis grįždavo prie nuolat tvyrojusio klausimo dėl kai kurių asmenų (ne)įtraukimo į *Lietuvių enciklopediją*⁴⁴. Iš tautosakos, mitologijos, etnografijos minėjo Balio, Gimbuto, Mažiulio⁴⁵, J. Matonio, Andriaus Keturakio, Juozo Žilevičiaus ir kitų straipsnius. Be minėtų kai kurių straipsnių, Mažiulis šiek tiek išplėtojo mintį prie Juozo Audėno straipsnio apie

⁴³ Jo manymu, tik Lietuva turi tokią situaciją, kai „regnum“ teisiškai nebuvo panaikinta, valstybė vadinama kunigaikštija. Jis manė, kad būtų svarbu atlikti nuoseklų tyrimą šiuo klausimu. Čia jis paminėjo autorius, rašiusius istorijos darbus anglų kalba, kurie klaidingai ir kurie teisingai vartojo vadovų titulus (Džiugelis 1970).

⁴⁴ Kartais asmenų neįtraukdavo dėl vienos banalios priežasties – neturėjo apie juos duomenų, kurių net jų vaikai nežinojo (Džiugelis 1969).

⁴⁵ Iš sąrašo mes sužinome, kad Mažiulis parašė ir šiuos straipsnius, po kuriais nėra nurodyti jo inicialai: riešutavimas, rytagonė, [rogutės]; žymuo; žlugtas (J. Dž. 1962; Džiugelis 1967).

Vliką ir priminė jo pavadinimo raidą (Džiugelis 1966); prisimindamas tarpukario „Židinio“ redakcijos sudėtį nurodė, koks buvo žiaurus jų likimas karo metais (Džiugelis 1967) ir kita.

Kaip matome, iš dalykinių pastabų Mažiulio recenzijose akcentuotas archeologijoje kompleksinio žvilgsnio trūkumas, tipizavimo ir kt. detalės. Senosios knygos tyrimuose matė spragas aiškinant slapyvardžius, istorijos darbuose pasigesdavo lietuvių tyrėjų pozicijos, kėlė neaptartus – valstybės kūrimosi pradžios nustatymo, sienų ir kt. – klausimus. Vienais reikšmingiausių lietuvių gyventų teritorijų liudytojais Mažiulis laikė vietų istorijos, vietovardžių tyrimus, kuriuos, manė, labai svarbu įtvirtinti žemėlapiuose, enciklopedijose.

Išvada

Tęsdami tyrimą – nagrinėdami Mažiulio recenzijas, skirtas įvairioms lituanistinėms sritims (tautosakai, etnologijai, istorijai, kalbotyrai, bibliografijai, archeologijai), atskleidėme, kad jos, viena vertus, atspindėjo XX a. 4–8 dešimtmečių lietuvių lituanistinių darbų aktualijas, problematiką, to meto mokslo minties kryptis. Kita vertus, ši Mažiulio recenzijų dalykinė kritika parodė XX a. susiformavusias tyrėjo nuostatas bei jo matytas mokslo kryptis. Mažiulis lituanistinių tyrimų pradžia, kai pirmiausia imta domėtis proistore, siejo su romantizmu: „Atklydęs romantizmas paskatino labiau pažinti gimtojo krašto praeitį, kalbą, kitas tautines savybes“ (Mažiulis 1939), tačiau kritiškai vertino XX a. tyrėjų romantines pažiūras. Jo recenzijos parodė, kad lietuvių darbuose buvo paplitusios romantizmo, racionalizmo idėjos, o šia savo kritika tyrimus kreipė lyginamosios religijotyros, difuzionizmo tyrimų kryptimi. Recenzijose aptariamus darbus jis dažnai lygino su kitų šalių tyrimais, to meto aktualijomis.

Dalykinėje kritikoje vertino apibūdinamų duomenų tikslumą, reiškinių ar žodžių paaiškinimus, realijos visuminio vaizdo, įvairovės pateikimą ir genezės, kitų kraštų įtakos (ypač kaimyninių) ir kitoms tautoms darytos įtakos atskleidimą. Tiek metodų taikymo (Šidiškienė 2022), tiek ir dalykinėje kritikoje Mažiulio buvo vertinti tuo metu aktualūs realiųjų laikmečio, kilmės ir jų paplitimo tyrimai, bet kartu jis matė reikalingumą atskleisti realiųjų reiškimąsi lietuvių kultūroje. Sovietmečio darbuose stebėjo cenzūros ranką ir kai kurių autorių prisitaikymą prie naujos tvarkos. Ypač verti dėmesio jo gana platūs papildymai, patikslinimai aptariamais klausimais, kurie pagilino recenzuotų darbų temas, pateikė naujas įžvalgas ir kreipė lietuvių lituanistinius tyrimus aktualijų keliu. Išsakyti tokie trūkumai: silpni etimologiniai žodžių aiškinimai; šaltinių nekritiškas vertinimas ir naudojimas; menkos istoriografijos žinios ar vis dar nesvarstyti svarbūs mokslui, lietuvių savimonei klausimai daugumoje lituanistinių tyrimų, recenzuotų Mažiulio, reikia suprasti, rodė, kad juose iki XX a. 9 dešimtmečio nebuvo padaryta mokslinio proveržio.

Irma Šidiškienė, humanit. m. dr. Mokslinių interesų sritys: tautiškumo, etniškumo raiška, miesto etnologija ir antropologija, etnologijos ir antropologijos istorija, laisvalaikio ir švenčių tyrimai, bendradarbių socialinė sąveika ir kultūrinė raiška. Svarbesni darbai: *Būti lietuve: etninio stiliaus apranga XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje* (Versus aureus 2005), *Vilniečių socialinė sąveika ir kultūrinė raiška: laisvalaikis, šventės ir ritualai* (kartu su Rasa Paukštyte-Šakniene; Žilvyčiu Šakniu, Lietuvos istorijos institutas 2019) ir *Gyvenimas daugiakultūroje aplinkoje: laisvalaikis ir šventės Vilniaus apylinkėse* (kartu su Rasa Paukštyte-Šakniene; Žilvyčiu Šakniu, Lietuvos istorijos institutas 2023).

Adresas: Lietuvos istorijos institutas, Etnologijos ir antropologijos skyrius, Tiltu g. 17, 0101 Vilnius

El. paštas: irma.sidiskiene@istorija.lt

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5806-3002>

Literatūra

A. Mž. [Mažiulis, Antanas]. 1958. Knyga apie garsią kupiškėnų senovę, *Darbininkas* 10 21: 4. Rec. kn.: Dulaitienė (Glemžaitė), Elvyra. 1958. *Kupiškėnų senovė: etnografija ir tautosaka*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 470 p.

A. Mž. [Mažiulis, Antanas]. 1963. Lietuvių mitologijos žodyno išvakarėse, *Draugas II: mokslas, menas, literatūra* 11 23: 6.

A. Mž. [Mažiulis, Antanas]. 1964. Seniausias lietuviškas poterių vertimas, *Tėviškės žiburiai: lietuvių savaitraštis* 09 03: 5. Anot.: Lebedys, J.; Palionis, J. 1964. Seniausias lietuviškas rankraštinis tekstas, *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai* 3: 109–135.

A. Mž. [Mažiulis, Antanas]. 1966. Žmona, *Lietuvių enciklopedija* 35: 386–387. Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla.

A. Mž. [Mažiulis, Antanas]. 1969. Angliškoji lituanistikos enciklopedija jau rišykloje, *Draugas II: mokslas, menas, literatūra* 12 20: 8.

Balys, Jonas. 1955. Mūsų kryžių kilmės bejieškant, *Santarvė: rezistencinis visuomeninių ir kultūros reikalų žurnalas* 7–8: 319–323.

Balys, Jonas. 1957a. Liaudies ornamentai ir kryžių kilmė, *Margutis: Lithuanian Language Monthly Journal* 30(6–7): 14–16. Rec. kn.: Grinius, J. 1957. Die Herkunft der litauischen Kreuze, *Commentationes Balticae* 3: 49–93.

Balys, Jonas. 1957b. Apie etnologines teorijas ir sroves, *Aidai: mėnesinis kultūros žurnalas* 10: 71–72.

Džiugelis, K. [Mažiulis, Antanas]. 1964a. Vėl sutelktas gausus lituanistinis kraitis: trisdešimtąjį Lietuvių enciklopedijos tomą pasitinkant, *Draugas II: mokslas, menas, literatūra* 04 18: 3. Rec. kn.: *Lietuvių enciklopedija* 30. 1964. Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 544 p.

Džiugelis, J. [Mažiulis, Antanas]. 1964b. Artėjant prie didžiojo užmojo pabaišos: Lietuvių enciklopedijos trisdešimt pirmas tomas, *Draugas II: mokslas, menas, literatūra* 09 19: 1, 3. Rec. kn.: *Lietuvių enciklopedija* 31. 1964. Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 544 p.

Džiugelis, J. [Mažiulis, Antanas]. 1965. Vėl naujas lituanistikos lobis: XXXIII Lietuvių enciklopedijos tomą sutinkant, *Draugas II: mokslas, menas, literatūra* 09 25: 1–2, 5. Rec. kn.: *Lietuvių enciklopedija* 33. 1965. Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 543 p.

Džiugelis, J. [Mažiulis, Antanas]. 1966. Vilnius ir Vytautas: naujasis Lietuvių enciklopedijos XXXIV tomas, *Draugas II: mokslas, menas, literatūra* 05 21: 1, 3–4. Rec. kn.: *Lietuvių enciklopedija* 34. 1966. Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 640 p.

Džiugelis, J. [Mažiulis, Antanas]. 1967. Didžiąją žinių rietuvę sukrovus: Lietuvių enciklopedijos XXXV tomą pasitinkant, *Draugas II: mokslas, menas, literatūra* 01 14: 1–2, 5. Rec. kn.: *Lietuvių enciklopedija* 35. 1966. Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 494 p.

Džiugelis, J. [Mažiulis, Antanas]. 1969. Didžiojo baro vagą paliekant: Lietuvių enciklopedijos papildymų tomas, *Draugas II: mokslas, menas, literatūra* 11 28: 1–2. Rec. kn.: *Lietuvių enciklopedija* 36. 1969. Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 544 p.

Džiugelis, J. [Mažiulis, Antanas]. 1970. Svetur nuotaką išleidžiant: Encyclopedia Lituanica pirmo tomo sulaukus, *Draugas II: mokslas, menas, literatūra* 06 20: 1–2, 4; 06 27: 2, 4. Rec. kn.: Sužiedėlis, Simas (ed.). 1970. *Encyclopedia Lituanica* I. Boston: Juozas Kapočius, 608 p.

Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1974 metais: medžiaga konferencijai, skirtai 1974 m. etnografinių ekspedicijų rezultatams aptarti, Vilnius, 1975 m. gruodžio 19 d. 1975.

Gimbutienė, Marija. 1955. Lietuvių kryžių ir koplytstulpių kilmės klausimu, *Draugas II: mokslas, menas, literatūra* 05 28: 3.

Indrys, J. [Mažiulis, Antanas]. 1959. Mūsų sutartinėm prabylant, *Darbininkas* 09 15: 4–5. Rec. kn.: Slaviūnas, Zenonas (sud. ir paruoš.). 1958. *Sutartinės: daugia balsės lietuvių liaudies dainos* 1. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 788 p.

J. Dž. [Mažiulis, Antanas]. 1962. XXV Lietuvių enciklopedijos tomas: artėjama prie leidinio baigmės, *Draugas II: mokslas, menas, literatūra* 02 10: 2, 5. Rec. kn.: *Lietuvių enciklopedija* 25. 1961. Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 544 p.

J. L. [Mažiulis, Antanas]. 1939–1940. Ant. Steponaitis. Lic., Ph. Atsiminimai. 1914–1919 lietuvių veikla Šveicarijoj Did. karo metu, Kaunas, 1940, p. 260 in. 8°, „Žaibo“ leid. Lt. 3,50, *Ateitis: mėnesinis moksleivių žurnalas* 8: 496.

K. N. P. [Mažiulis, Antanas]. 1942. Naują praeities lapą verčiant: VD Kultūros Muziejaus metraščio I t., *Į Laisvę: Kauno dienraštis* 05 09: 5. Rec. leid.: *Vytauto Didžiojo Kultūros Muziejaus metraštis* 1. 1941, 392 p.

Leliušis, A. [Mažiulis, Antanas]. 1942. „Gimtojo krašto“ naujas numeris, *Į laisvę: Kauno dienraštis* 01 03: 4. Rec. leid.: *Gimtasai kraštas* 1–2(28–29). 1941, 160 p.

Lėliušis, A. [Mažiulis, Antanas]. 1939. Lietuvių liaudies melodijos, spaudai paruošė J. Čiurlionytė, *Naujoji romuva: iliustruotas savaitinis kultūros gyvenimo žurnalas* 9: 213–214. Rec. kn.: Čiurlionytė, Jadvyga. 1938. Lietuvių liaudies melodijos, *Tautosakos darbai* 5, 310 p.

Lėliušis, A. [Mažiulis, Antanas]. 1942. Gimtinės pakluonėmis: naują „Gimtąjį kraštą“ sutinkant, *Į laisvę: Kauno dienraštis* 10 31: 4. Rec. leid.: *Gimtasai kraštas* V(30). 1942, 160 p.

Mastonytė, M. 1964. Drabužiai, A. Vyšniauskaitė (red.). *Lietuvių etnografijos bruožai*: 332–385. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Mažiulis, A[ntanas]. 1939. J. Puzinas, Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys, *Naujoji romuva: iliustruotas savaitinis kultūros gyvenimo žurnalas* 19: 430–431. Anot.: Puzinas, Jonas. 1938. *Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys (1918–1938 metų Lietuvos proistorinių tyrinėjimų apžvalga)*. Kaunas, 131 p.

Mažiulis, A[ntanas]. 1940. Dr. Jonas Remeika, Lietuvos praeities vaizdai, *Naujoji romuva: iliustruotas savaitinis kultūros gyvenimo žurnalas* 10: 219–220. Rec. kn.: Remeika, Jonas. [1939]. *Lietuvos praeities vaizdai*. [Kaunas]: Spaudos fondas, 147 p.

Mažiulis, A[ntanas]. 1946a. Lietuviškumą jaukiant, *Aidai: mėnesinis kultūros žurnalas* 10: 175–176. [Dail. Povilo Osmolskio iliustr. kn.: Dovydėnas, Liudas. 1946. *Pabėgėlis Rapsiukas: [dienoraštis]*. Gunzenhausen: Rit-Mak leidinys, 88 p.; *Du gaideliai*. 1946. Kirchheim-Teck.

Mažiulis, A[ntanas]. 1946b. Lietuviškąją dvasią svetimiems atskleidžiant, *Žiburiai: lietuvių savaitraštis* 10 12: 1. [Dėl Wiesbadeno „Lietuvių tautinio ansamblio“ reprezentacijos].

Mažiulis, A[ntanas]. 1948. Baltų universiteto lituanistiniai darbai, *Aidai: mėnesinis kultūros žurnalas* 10: 34–37. Rec. leid.: Šturms, Ed. 1946. Die Alkstätten in Litauen, *Contributions of Baltic University*: 1–36. Hamburg, 36 p.; Balys, J. 1946. Litauische Hochzeitsbräuche, *Contributions of Baltic University* 9: 1–78 Hamburg, 78 p.; Šturms, E. 1946. Die erste schnurkeramische Siedlung in Lettland, *Contributions of Baltic University* 17: 1–14. Hamburg; Dremans, A. 1947. Pollenanalytische Datierung archäologischer Funde von Sarnate, und die Entwicklungsgeschichte des Sarnate-Moores, *Contributions of Baltic University* 28 (!) [= 23]: 1–20. Pinneberg.

Mažiulis, A[ntanas]. 1949. Iš gėstančio židinio, *Aidai: mėnesinis kultūros žurnalas* 22: 44–45. Rec. kn.: Balys, Jonas. 1948. *Lietuvių tautosakos skaitymai* 1–2. Tübingenas: Patria, 243 p., 268 p.

Mažiulis, A[ntanas]. 1951. Lietuviškasis kryžius ir jo kilmė, *Aidai: mėnesinis kultūros žurnalas* 2: 60–70.

Mažiulis, A[ntanas]. 1952a. Dr. Jonas Balys: tautosaka apie dangų, *Aidai: mėnesinis kultūros žurnalas* 6: 281–282. Rec. kn.: Balys, Jonas. 1951. *Tautosaka apie dangų. Lithuanian Folklore of the Sky*. Sodus: J. J. Bachunas, 24 p.

Mažiulis, A[ntanas]. 1952b. Lituanica tarptautinėje folkloro enciklopedijoje, *Aidai: mėnesinis kultūros žurnalas* 3(47): 137–138. Rec. kn.: Leach, Maria; Fried, Jerome (eds). 1949–1950. *Funk and Wagnalls Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend I–II*. New Work.

Mažiulis, A[ntanas]. 1953. Senoji mūsų knyga, *Ateitis: katalikiškojo jaunimo žurnalas* 10: 250. Rec. kn.: Biržiška, Vaclovas. 1953. *Senųjų lietuviškų knygų istorija* 1. Chicago: Chicagos lietuvių literatūros draugija, 208 p.

Mažiulis, A[ntanas]. 1954. Lietuvių tautosakos lobynas, *Aidai: mėnesinis kultūros žurnalas* 1: 36–39. Rec. kn.: Balys, Jonas (red.). 1951. *Dvasios ir žmonės: liaudies sakmės. Ghosts and Men: Lithuanian Folk Legends about the Dead*. Lietuvių tautosakos lobynas 1. Bloomington: [J. Balys], 126 p.; *Liaudies magija ir medicina. Folk Magic and Folk Medicine*. Lietuvių tautosakos lobynas 2. Bloomington: [J. Balys], 96 p.

Mažiulis, A[ntanas]. 1955. Mūsų kryžiaus kilmė: pagoniška ar krikščioniška, *Draugas II: mokslas, menas, literatūra* 07 30: 1–2.

Mažiulis, A[ntanas]. 1956. Naujas lietuvių mitologijai šaltinis, *Draugas II: mokslas, menas, literatūra* 10 20: 5, 7. Rec. kn.: Balys, Jonas. 1956. *Lietuvių mitologijos sakmės. Lithuanian Mythological Legends*. London: Nidos knygų klubas, 191 p.

Mažiulis, A[ntanas]. 1957. Naujai praskleistas tautosakos lobynas, *Aidai: mėnesinis kultūros žurnalas* 3: 135–137. Rec. kn.: Balys, Jonas. 1954. *Lithuanian Narrative Folk Songs: A Description of Types and a Bibliography*. Washington: [B.I.] autoriaus leidinys, 144 p.; Balys, Jonas. 1956. *Lietuvių mitologijos sakmės. Lithuanian Mythological Legends*. London: Nidos knygų klubas, 191 p.

Mažiulis, A[ntanas]. 1960a. Dainų skrynelė atidaryta, *Draugas II: mokslas, menas, literatūra* 02 27: 1. Rec. kn.: Balys, Jonas (surink. ir red.). 1958. *Lietuvių dainos Amerikoje: pasakojamosios dainos ir baladės. Lithuanian Folksongs in America: Narrative Songs and Ballads*. Lietuvių tautosakos lobynas 5. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 326 p.

Mažiulis, A[ntanas]. 1960b. Naujas mūsų dainų lobynas, *Aidai: mėnesinis kultūros žurnalas* 8: 349–350. Rec. kn.: Balys, Jonas (surink. ir red.). 1958. *Lietuvių dainos Amerikoje: pasakojamosios dainos ir baladės. Lithuanian Folksongs in America: Narrative Songs and Ballads*. Lietuvių tautosakos lobynas 5. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 326 p.

Mažiulis, A[ntanas]. 1961. Kai kurie tautotyriminiai darbai Lietuvoje, *Darbininkas* 01 17: 4–5. Rec. leid.: *Iš lietuvių kultūros istorijos* 1–2. 1958–1959. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 315 p., 366 p.

Mažiulis, A[ntanas]. 1962. Žemaičių gyvenos bruožai, *Aidai: mėnesinis kultūros žurnalas* 1: 41–43. Rec. kn.: Končius, Ignas. 1961. *Žemaičio šnekos* 1–2. Londonas: Nidos knygu klubas, 285 p., 239 p.

Mažiulis, Antanas. 1964. Baltų praeitį praskleidus: knygą vertinant, bet nepervertinant, *Draugas* II: *mokslas, menas, literatūra* 07 25: 1–2. Rec. kn.: Gimbutas, Marija. 1963. *The Balts*. New York: Frederick A. Praeger, 286 p.

Mažiulis, Antanas. 1965. Žemaičių kryžių šešėliuose, *Draugas* II: *mokslas, menas, literatūra* 05 08: 1–2. Rec. kn.: Končius, Ignas. 1965. *Žemaičių kryžiai ir koplytėlės*. Čikaga: Tėviškėlė, 178 p.

Mažiulis, A[ntanas]. 1966a. Litanistikos dirvonus pajudinus: brydė per „Litanistikos Darbų“ pirmąjį tomą, *Draugas* II: *mokslas, menas, literatūra* 12 31: 3–4. Rec. leid.: *Litanistikos darbai. Lithuanian Studies* 1. 1966. Chicago: Litanistikos institutas, 227 p.

Mažiulis, Antanas. 1966b. Lietuvių gyvenos metmenys, *Litanistikos darbai. Lithuanian Studies* 1: 133–144. Rec. kn.: Vyšniauskaitė, A. (red.). 1964. *Lietuvių etnografijos bruožai*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 684 p.

Mažiulis, Antanas. 1966c. Senojo lietuvių tikėjimo metmenys, *Draugas* II: *mokslas, menas, literatūra* 12 03: 1–5. Rec. kn.: Balys, Jonas. 1966. *Lietuvių liaudies pasaulėjauta tikėjimų ir papročių šviesoje. World Conception in Lithuanian Folklore*. Čikaga: Pedagoginis literatūros institutas, 120 p.

Mažiulis, A[ntanas]. 1967a. Senojo lietuvių tikėjimo žodynas, *Tėviškės žiburiai: lietuvių savaitraštis* 03 02: 5. Rec. kn.: Haussig, H.W. (Hrsg.). 1965. *Woerterbuch der Mythologie I: Die alten Kulturvoelker*. Stuttgart: Ernst Klett Verlag.

Mažiulis, Antanas. 1967b. Nauji lietuvių raštijos ir bibliotekų istorijos darbai, *Aidai: mėnesinis kultūros žurnalas* 2: 94–96. Rec. leid.: *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai* 3–4. 1964, 227 p., 240 p.

Mažiulis, A[ntanas]. 1970. Priskėlimo ir prisikeliančių dievų legendų paraštėje: pastabėlės V. Bgd. „Pirminio Apreiškimo pėdsakams“, *Draugas* II: *mokslas, menas, literatūra* 09 19: 2, 7. [Komentuoja straipsnį: Bgd., V. 1970. Pirminio Apreiškimo pėdsakais, *Draugas* II: *mokslas, menas, literatūra* 03 28: 1–2.].

Mažiulis, A[ntanas]. 1973. Leidiniai apie Lietuvos kryžius, *Aidai: mėnesinis kultūros žurnalas* 7: 328–336. Rec. kn.: Čerbulėnas, K.; Bielinskis, F.; Šešelgis, K. (sud. ir pareng.). 1970. *Lietuvių liaudies menas I: Mažoji architektūra*. Vilnius: Vaga, 324 p.; Mikėnaitė, A. 1970. *Lietuvių liaudies geležinės kulto ir memorialinių paminklų*

viršūnės. Lietuvos TSR dailės muziejaus katalogas. Vilnius, 115 p.; Grinius, Jonas. 1970. *Lietuvių kryžiai ir koplytėlės*. Roma: [Lietuvių katalikų mokslo akademija], 182 p. [Atspaudas iš Lietuvos Katalikų Mokslo Akademijos Metraščio V: 1–182.]; Bagdanavičius, Vytautas. 1971. Lietuviško koplytstulpio genezės klausimu, *Lituanistikos instituto 1971 metų suvažiavimo darbai. Proceedings of the Institute of Lithuanian Studies*: 161–178.

Mažiulis, A[ntanas]. 1975. Knyga apie lietuvių liaudies skulptūrą, *Draugas II: mokslas, menas, literatūra* 05 24: 3–4. Rec. kn.: Kancedikas, A[leksandr]. 1974. *Litovskaia narodnaia skulptura. Lithuanian Folk Sculpture*. Moskva: Sovetskij khudozhnik, 186 s.

Mažiulis, Antanas. 1979. Naują dainų lobį praskleidus (Jonas Balys: Lietuvių dainos Amerikoje), *Aidai: mėnesinis kultūros žurnalas* 1: 44–45. Rec. kn.: Balys, Jonas (surink. ir red.). 1977. *Lietuvių dainos Amerikoje: lyrinės meilės, papročių, darbo, švenčių ir pramogų dainos. Lithuanian Folksongs in America: Lyric Songs of Love, Customs, Work, Feasts and Entertainments*. Lietuvių tautosakos lobynas 6. Silver Spring: Lietuvių Tautosakos leidykla, 342 p.

Mažiulis, Antanas. 1986. Žyminiai ir išskirtiniai Lietuvos akmenys, *Lituanistikos darbai. Lithuanian Studies* 5: 205–209. [Chicago]: Lituanistikos instituto leidykla. Rec. str.: Matulis, R[imantas]. 1986. Aukurai, *Lituanistikos darbai* 5: 133–203.

Mulokas, Jonas. 1955. Apie lietuvišką architektūrą, *Draugas II: mokslas, menas, literatūra* 01 22: 3, 6.

Narimantas, A. [Mažiulis, Antanas]. 1958. Liaudies meno simbolika, *Darbininkas* 06 17: 4. Rec. kn.: Gimbutas, Marija. 1958. *Ancient Symbolism in Lithuanian Folk Art*. Philadelphia: American Folklore Society, 148 p.

Narimantas, AD. [Mažiulis, Antanas]. 1960. Lietuvių liaudies menas, *Darbininkas* 06 21: 4. Rec. kn.: *Lietuvių liaudies menas*: Galaunė, P. (sud.). 1956. *Medžio dirbiniai I*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 335 p.; Balčikonis, J.; Glemžaitė, M.; Kairiūkštytė-Jacinienė, H.; Mikėnaitė, A. (sud. ir paruoš.). 1957. *Audiniai I*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 252 p.; Bielinskis, F.; Čerbulėnas, K.; Šešelgis, K. (sud. ir paruoš.). 1957. *Architektūra*. Vilnius: Vaga, 407 p.; Galaunė, P. (sud.). 1958. *Medžio dirbiniai II*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 336 p.; Kulikauskienė, R.; Rimantienė, R. (sud. ir paruoš.). 1958. *Senovės lietuvių papuošalai I*. Vilnius: Vaga, 320 p.

Rūkštelė, Antanas. 1957. Lietuvių kryžiai: jų kilmės aiškinimai ir trūkumai, *Draugas II: mokslas, menas, literatūra* 03 09: 1–2, 5.

Senoji knyga, *vle.lt*. <https://www.vle.lt/straipsnis/senoji-knyga/> [žiūrėta 2023 01 20].

Šidiškienė, Irma. 2022. Lituanistinių darbų vertinimo istorijos puslapis: termino ir metodo akcentai Antano Mažiulio recenzijose, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 22(31): 32–56.

Valeška, A. 1955a. Dar apie lietuvišką architektūrą, *Draugas II: mokslas, menas, literatūra* 03 12: 5–6.

Valeška, A. 1955b. Dėl pagonybės mūsų kryžiuose bei koplytstulpiuose, *Draugas II: mokslas, menas, literatūra* 05 28: 4, 7.

Wilhelm Schmidt. <https://www.britannica.com/biography/Wilhelm-Schmidt-#ref188117> [žiūrėta 2022 03 03].

The Pulse of Lithuanian Studies in Antanas Mažiulis' Reviews: A Subject Criticism

Irma Šidiškienė

Summary

Approaching reviews as a historiography of the evaluation of scholarly works is new in Lithuanian ethnology. Antanas Mažiulis' reviews were chosen for the research, because from 1942 to 1986 he wrote over 70 reviews and ten annotations on folklore, ethnography, ethnology, archaeology (prehistory) and other issues of society and culture. In his reviews, Mažiulis, who lived outside Lithuania from 1947, evaluated Lithuanian studies in the context of new scholarly ideas, and followed closely the achievements and limitations of Lithuanian researchers of the Soviet period.

The author of the article has analysed Mažiulis' reviews in her previous work in order to examine the terms and methods that emerged in them (Šidiškienė 2022). Extending the research of his reviews, the article further examines the subject criticism, i.e. what achievements and limitations of the reviewed work Mažiulis highlighted, and what realities the reviewer added to the reviewed work. This aspect is most evident in 44 of his reviews (53 publications or articles reviewed) and four annotations.

In his work on folklore and mythology, Mažiulis welcomed studies that compared Lithuanian culture with that of other nations (the work of Jonas Balys), and focused on issues of the prevalence, diversity and genesis of individual genres of folklore. He noted that the melody is the most important element in a song, and showed the mutual influence of folk songs and hymns. Mažiulis provided noteworthy examples on issues of the Lithuanian world-view (prayers, incantations, beliefs, etc). He omitted in the reviewed works to make broader

explanations of the use of fire, water, the commemoration of the dead, and a more extensive perspective at cup-stones.

Religious studies were one of Mažiulis' main areas of interest. In his reviews of these issues, we can note discourses on theoretical and methodological issues. The different approaches of the different schools of Mažiulis and Balys, as well as Mažiulis' criticism of the work of the so-called Romantic trend, are also evident. In his reviews of works of religious studies (Mažiulis 1966c; Mažiulis 1970), he did not shy away from commenting on the ancient Lithuanian faith, in which he saw reflections of the Indo-European Supreme Divine Being (following the theory of Wilhelm Schmidt). He considered it important to divide the old Lithuanian religion into periods, and presented his own version of the division. He joined the debate on crosses, their decoration and other symbols of folk art, and supported the Christian origin of the cross. Mažiulis was critical of Ignas Končius' search for the meaning of crosses and their symbols, and of the work of other Romantics, such as Vytautas Bagdonavičius and Marija Gimbutienė. He welcomed the classification of baptism presented by Jurgis Gimbutas, and compared the Protestant and Catholic signs of the cross. Mažiulis also appreciated the contributions of Klemensas Čerbulėnas, Akvilė Mikėnaitė and Jonas Grinius to the study of crosses. He also pointed out what issues in the study of crosses should be clarified in the future.

Mažiulis expressed his opinion on some ethnographic objects (straw gardens, clothing, downsized sculptures, etc), and urged researchers to pay attention to St George's Day, the feeding of souls in the cemetery, and the symbolism of rue. The monographs by Elvyra Dulaitienė-Glemžaitė, Končius and the collective monograph 'Features of Lithuanian Ethnography' (1964) attracted most of Mažiulis' attention. He highlighted the importance and the lack of research on social relations, and criticised the partial approach to relations between different social strata. Since 'Features of Lithuanian Ethnography' focused on material culture, Mažiulis' review was precise in its assessment of whether the reality was presented in its entirety, whether diversity was revealed, whether all types of objects were described, and whether mutual influences between neighbouring cultures were revealed. In reviewing texts written on various topics, Mažiulis had many additions to make, as well as criticisms of incorrect statements, misconceived meanings, and the lack of prevalence of reality, and so on. He also noted the influence of Soviet censorship on the publications of Dulaitienė-Glemžaitė and works on Lithuanian ethnography. In Končius' work, he disapproved of the exaggerated perspective of a physicist, rather than that of an ethnographer or ethnologist.

In his peer-reviewed works on archaeology, Mažiulis welcomed new research and methods of periodisation, criticised unsubstantiated interpretations,

and expressed the opinion that Baltic sacred places called *alkavietė*, i.e. all sites relating to the old Lithuanian cult, should be comprehensively studied, not just Baltic sacred mountains, *alkakalnis*. Mažiulis considered the research on the old book to be very important, and saw shortcomings in the identification of pen names.

He saw Lithuanian historiography as based on the research by Lithuanian researchers rather than historians from other countries. Reviewing articles written by historians in the Lithuanian Encyclopedia, he stressed the importance of more research into the remaining confusion over the naming of dukes and kings, the unresolved issues of expansion to the east, the unstressed achievements of Vytenis, and the contribution of the Samogitians. He lacked a deeper analysis of the Battle of Žalgiris (which he proposed to call Tannenberg), the role of Čičinskas (Władysław Wiktoryn Siciński), the evaluation of the Treaty of Kėdainiai and other more recent events, and the discussion of the beginning of Lithuania's statehood and the issue of Lithuanian borders, etc. He valued the articles in the Lithuanian Encyclopedia which dealt with nationality, the history of localities, prehistory, literary history, linguistics, various fields of art, the history of periodicals, etc.

Mažiulis' reviews showed that Romanticism and rationalist ideas were prevalent in Lithuanian works. His criticism directed the research toward comparative religious studies and cultural diffusion. Mažiulis' constructive criticism complemented and deepened the themes of the reviewed works, and pointed Lithuanian studies in the direction of current issues. The shortcomings, such as weak etymological interpretations, the uncritical evaluation and use of sources, a poor knowledge of historiography, and still unresolved important issues in most of the Lithuanian studies reviewed by Mažiulis, showed that there was no scientific breakthrough until the 1980s.

Gauta 2024 m. liepos mėn.